

ปกหลัง 14.5x21 cm.

สัน
0.7
cm.

ปกหน้า 14.5x21 cm.

ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์ • นอของภาพ/จะจึงใช้แทนภาพไทย

สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวส.)
อาคารคลังพัสดุ ชั้น 3 ซอยสาธิตสุข 6 กระทรวงสาธารณสุข
ถนนติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 0 2590 1352 โทรสาร 0 2590 1498
www.shi.or.th

สนับสนุนโดย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)
www.hsri.or.th ดาวน์โหลดหนังสือเล่มนี้และงานวิจัยอื่นๆ ของ สวรส.และเครือข่ายได้ที่
คลังข้อมูลและความรู้ระบบสุขภาพของ สวรส. และองค์กรเครือข่าย <http://kb.hsri.or.th>

ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

ກາງພັບການຕື່ກຸຸຸ ປະຣະວັຕິສາສຕຣ໌

ชื่อเรื่อง : ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

ผู้เขียน : นภนาท อนุพงศ์พัฒน์

ประสานงาน : สุภาพร พรหมกุล และ ธนวรรณ สารรัมย์

ศิลปกรรม : แสงไทย นิติไกรนนท์

จัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์สุขศาลา สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.)

อาคารคลังพัสดุ ชั้น 3 ซอยสาธิตสุข 6 กระทรวงสาธารณสุข

ถนนติวานนท์ ต.ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000

โทรศัพท์ 0 2590 1352 โทรสาร 0 2590 1498

E-mail : suksala@gmail.com เว็บไซต์ : www.shi.or.th

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

ชั้น 4 อาคารสุขภาพแห่งชาติ ซอยสาธิตสุข 6 ถ.ติวานนท์ 14

อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000

โทรศัพท์ 0 2832 9200 โทรสาร 0 2832 9201 เว็บไซต์ : www.hsri.or.th

ISBN 978-616-90555-5-6

พิมพ์ครั้งแรก : มิถุนายน 2557

จำนวน : 200 เล่ม

พิมพ์ที่ : บริษัท ทรีบีการพิมพ์และตรายาง จำกัด

ราคา 250 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์.

ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์.-- นนทบุรี : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ (สวสส.), 2557.
88 หน้า.

1. ภาพถ่าย--วิจัย. 2. ประวัติศาสตร์. I. ชื่อเรื่อง.

779.3

ISBN 978-616-90555-5-6

กิตติกรรมประกาศ

งานชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย ขอขอบคุณผู้วิจารณ์ภายนอกที่ช่วยให้ความเห็นต่อการที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงงานชิ้นนี้ทุกท่าน และขอขอบคุณความช่วยเหลือของคุณบัณฑิต ลิวชัยชาญ คุณระชา ภูซงค์ ในหลายประการ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของหอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุภาพไทยทุกท่านที่ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการทำงานชิ้นนี้

ขอขอบคุณคุณธนวรรณ สารรัมย์ที่เอาใจใส่ดูแลติดตามการทำงานและให้โอกาสในการทำงานชิ้นนี้เต็มที่ และทำนี้ขอขอบคุณนายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ที่ให้โอกาสในการทำงานวิจัยชิ้นนี้เต็มที่ อย่างไรก็ดี งานชิ้นนี้ถือเป็นเพียงงานสำรวจเบื้องต้น เพื่อเปิดโอกาสในการศึกษาค้นคว้าด้านการใช้ภาพในการศึกษาประวัติศาสตร์ ดังนั้นย่อมมีข้อบกพร่องอยู่ไม่น้อยซึ่งในส่วนนี้ย่อมเป็นความรับผิดชอบของผู้ศึกษาแต่ผู้เดียว

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์

คำนำ

หากเราต้องการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งหนึ่งที่เราต้องมี คือ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีอยู่มากมายหลากหลาย โดยทั่วไป นักประวัติศาสตร์มักจะใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ เอกสารลายมือเขียนไปจนถึงสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ส่วนหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกอย่างหนึ่งคือประเภทที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ สิ่งก่อสร้าง วัตถุสิ่งของต่างๆ งานประติมากรรม รวมไปถึงภาพเขียน ภาพพิมพ์ หรือภาพถ่ายซึ่งกำลังเพิ่มความสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์มากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ของโลกสมัยใหม่

แม้ว่ามนุษย์จะรับรู้โลกผ่านทางอายตนะหลายอย่าง แต่ในปัจจุบันการรับรู้ด้วยสายตาเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตในสังคมสมัยใหม่ มากขึ้นการพัฒนาของเทคโนโลยีการถ่ายภาพนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ทำให้ภาพเป็นสื่อในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ได้ง่ายมากขึ้นรวมทั้งสามารถแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางรวดเร็ว พ้นไปจากข้อจำกัดของภาพเขียนที่ใช้กันได้แต่คนจำนวนไม่มากนัก อย่างไรก็ตามในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ภาพยังเป็นหลักฐานที่ใช้กันอย่างจำกัด ทั้งในแง่ของประเด็นที่นำมาใช้จนไป

ถึงวิธีการหรือข้อพิจารณาต่างๆ ในการใช้ภาพเป็นหลักฐานเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ในแง่ของประวัติศาสตร์สุขภาพ การใช้ภาพในการศึกษาประวัติศาสตร์ยังมีตัวอย่างของการศึกษาในจำนวนน้อยลงไปอีก

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นความพยายามในเบื้องต้นที่จะสำรวจแนวคิดและวิธีการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์โดยทั่วไปและประวัติศาสตร์สุขภาพโดยสังเขป โดยได้ใช้แนวคิดและข้อมูลจากงานของ Peter Burke, **Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence**, (London, Reaktion, 2001) เป็นสำคัญ เพื่อให้สร้างความเข้าใจเบื้องต้นในการทำงานเรื่องนี้และอาจมีผู้ไปค้นคว้าให้แตกฉานกว้างขวางออกไปอีก อนึ่ง หอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทยได้เก็บรักษาฟิล์มถ่ายภาพและรูปภาพเก่าด้านสุขภาพเป็นจำนวนมาก จึงถือเป็นภารกิจอย่างหนึ่งที่จะหาหนทางให้เกิดการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจประวัติศาสตร์สุขภาพไทยยิ่งขึ้น

นภนาท อนุพงศ์พัฒน์
หอจดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ

คำนำ

การสำรวจแนวคิดและวิธีการว่าด้วยการศึกษาภาพและภาพถ่าย 8

ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั่วไปและประวัติศาสตร์สุขภาพโดยสังเขป
ความเป็นมาของการศึกษาภาพ 11

ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์

- ประติมานวิทยา : เครื่องมือของนักประวัติศาสตร์
กับการทำความเข้าใจภาพในอดีต 14
- แนวคิดทางด้านจิตวิเคราะห์ 24
- แนวคิดแบบโครงสร้างนิยมหรือหลังโครงสร้างนิยม 28
- ประวัติศาสตร์สังคมกับการศึกษาภาพ 37
- ข้อสังเกตและสิ่งที่พึงระวังในการศึกษาภาพ 41
- ประวัติศาสตร์ของภาพถ่าย 46
- การใช้ภาพในด้านการแพทย์และการสาธารณสุข
และการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ 51
- ตัวอย่างงานที่ทำการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์
การสาธารณสุข และสุขภาพ ด้วยการใช้ภาพวาดหรือภาพถ่าย 54
- ปัญหาของการใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์โดยนักประวัติศาสตร์ 63

บรรณานุกรม 66

ภาคผนวก 68

การสำรวจแนวคิดและวิธีการว่าด้วยการ
ศึกษาภาพและภาพถ่ายในฐานะหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์ทั่วไปและประวัติศาสตร์
สุขภาพโดยสังเขป

.....

การศึกษาประวัติศาสตร์นั้นสามารถศึกษา
ผ่านสิ่งที่เรียกว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้
หลายประเภท อาทิ หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์
อักษรอย่าง จดหมาย เอกสาร บันทึก สมุดบันทึก
ส่วนตัว บทความในหนังสือพิมพ์ ฯลฯ ที่หลงเหลือ
มาจากอดีต ส่วนหลักฐานอีกประเภทหนึ่งก็คือ หลักฐานที่
ปรากฏหลงเหลืออยู่อีกจำนวนมากคือ หลักฐานที่
ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น คำบอกเล่า
สถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้าง เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ
รวมไปถึงภาพวาด ภาพถ่าย

.....

.....

แม้ว่าโดยมากนักประวัติศาสตร์จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีตผ่านการใช้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นส่วนใหญ่ หากในปัจจุบันการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์สนใจในการใช้หลักฐานที่ไม่ใช่ลายลักษณ์อักษรมากขึ้น ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ถูกนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมสมัยมากขึ้น

นอกจากนี้ หลักฐานที่ไม่ใช่ลายลักษณ์อักษรอีกประเภทหนึ่ง ที่นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ รวมไปถึงนักวิชาการในสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สนใจศึกษามากขึ้นในปัจจุบันได้แก่ ภาพวาดและภาพถ่าย

.....

ความเป็นมาของการศึกษาภาพ ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์

66 แม้จะมีการศึกษาภาพผ่านศาสตร์ต่างอยู่ไม่น้อย แต่หากจะกล่าวถึงการศึกษาในทางประวัติศาสตร์แล้วนับว่ายังมีงานศึกษาไม่มากนัก งานศึกษาที่สำคัญชิ้นหนึ่งที่ศึกษาถึงแนวคิดและวิธีการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งที่สุดชิ้นหนึ่ง คืองานชื่อ **Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence**¹ ของปีเตอร์ เบิร์ก (Peter Burke) ซึ่งได้วางรากฐานการสำรวจแนวคิดและวิธีการศึกษาภาพอย่างกว้างขวางครอบคลุม การสำรวจแนวคิดและวิธีการว่าด้วยการศึกษาภาพและภาพถ่ายในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในครั้งนี้ ผู้เขียนได้เก็บความและอาศัยเนื้อหาแนวทางต่างๆ จากการศึกษาของปีเตอร์ เบิร์ก เป็นหลักในการเขียนงานชิ้นนี้

ปีเตอร์ เบิร์ก พยายามจะสำรวจและมองความเป็นมาเป็นไปของการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในมิติต่างๆ เช่น การศึกษาภาพผ่านมุมมองของประติมานวิทยา (Iconography) และ ประติพิมพวิทยา (Iconology), การแสดงออกของอำนาจและการต่อต้าน, ภาพกับการแสดงออกของวัฒนธรรมทางวัตถุ, ภาพกับ

¹ Peter Burke, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, (London, Reaktion, 2001).

12 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

มุมมองสะท้อนสังคม, ภาพกับการตีความแบบเหมารวมสิ่งที่แตกต่างจากตัว (Stereotypes of Others), การเล่าเรื่องด้วยภาพ (Visual Narratives), การเปลี่ยนแปลงของผู้สร้างภาพจากประจักษ์พยานกลายเป็นนักประวัติศาสตร์, ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของภาพ (The Cultural History of Images) เป็นต้น และเมื่อไล่เรียงความเป็นมาของการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตก งานศึกษาของ ฟรานซิส เฮสเคิลล์ (Francis Haskell) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอังกฤษชี้ให้เห็นว่า มีการใช้ภาพเพื่อการศึกษาวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 แล้ว คือมีการศึกษาภาพวาดที่ปรากฏอยู่ในสุสานใต้ดินของชาวโรมันในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนายุคแรกๆ²

² Ibid., p. 11. และ ดู Francis Haskell, *History and Its Images: Art and the Interpretation of the Past*, (New Haven: Yale University Press, 1993), pp. 122-124.

ประติมานวิทยา : เครื่องมือของนักประวัติศาสตร์
กับการทำความเข้าใจภาพในอดีต

ปีเตอร์ เบิร์ก เห็นว่า นักประวัติศาสตร์ในโลกตะวันตกได้ใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อวิเคราะห์และตีความเหตุการณ์ในอดีตอย่างเป็นระบบ นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เรื่อยมา โดยยกตัวอย่างงานศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของ ยาคอบ บัวร์คฮาร์ดต์ (Jacob Burckhardt) และ โยฮัน ไฮซิงคา (Johan Huizinga) ทั้งสองคนทำการศึกษาสังคมในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ของยุโรป โดยนอกจากจะใช้เอกสารลายลักษณ์อักษรแล้ว ทั้งสองยังได้ทำการศึกษาและตีความวัฒนธรรมของอิตาลีและเนเธอร์แลนด์ ผ่านภาพวาดของศิลปินในสมัยนั้น อาทิ ราฟาเอล (Raphael หรือ Raffaello Sanzio da Urbino) และ ฟาน อีค (Jan van Eyck) อีกด้วย³

อะบี วอร์เบอร์ก (Aby Warburg หรือ Abraham Moritz Warburg) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวเยอรมัน เป็นอีกคนหนึ่งที่ยพยายามเขียนงานประวัติศาสตร์วัฒนธรรมด้วยการศึกษาผ่านภาพ จนกลายเป็นแนวทางสำคัญแนวทางหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ⁴ อิทธิพลทางความคิดของวอร์เบอร์ก

³ Ibid.

ทำให้แนวทางและวิธีการในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะจากภาพกลายเป็นแก่นแกนของใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากกลุ่มนักประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ให้ความสนใจในการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยเครื่องมือที่สำคัญของนักประวัติศาสตร์ศิลปะ คือ ประติมานวิทยา (Iconography) และประติมพวิทยา (Iconology)

ความคิดเรื่องประติมานวิทยาและประติมพวิทยา ถูกใช้ในแวดวงของนักประวัติศาสตร์ศิลปะตั้งแต่ราวทศวรรษที่ 1920-1930 เป็นการนำคำกลับมาใช้ใหม่ เดิมคำนี้เคยถูกใช้อยู่ในคู่มือสำหรับภาพสมัยเรอเนสซองซ์ (หรือบางทีก็เรียกว่า ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา) ที่ชื่อว่า **Iconologia** ที่ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1593 โดย เซซาเร ริปา (Cesare Ripa) ส่วนคำว่า Iconography ถูกใช้ในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นการใช้ในแง่หนึ่งเป็นปฏิบัติการต่อการครอบงำของการวิเคราะห์ภาพตามแบบฉบับ ที่เน้นวิเคราะห์เพียงแต่การจัดองค์ประกอบภาพหรือการใช้สีในภาพนั้นเป็นสำคัญ⁴

ผลงานของ อะบี วอร์เบอร์ก ในการใช้ภาพเป็นเครื่องมือศึกษาประวัติศาสตร์ถือเป็นการบุกเบิกศาสตร์ทั้งสองแขนงนี้ในโลกสมัยใหม่ ความสนใจของเขานำไปสู่การตั้งสถาบันวอร์เบอร์ก (Warburg Institute) ในเวลาต่อมา อันเป็นสถาบันซึ่งโดดเด่นในการค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาในช่วงเรอเนสซองซ์และรีฟอร์มเมชัน (The Renaissance and Reformation) ราว ค.ศ. 1300-1650⁵ มีนักวิชาการจำนวนมากมาร่วมศึกษาค้นคว้าในแนวทางเดียวกับสถาบันรวมไปถึง เออร์วิน พานอฟสกี (Erwin Panofsky) นักประวัติศาสตร์ศิลปะคนสำคัญที่พัฒนาแนวคิดเรื่องประติมานวิทยาและประติ-มพวิทยาต่อมาในสมัยปัจจุบัน

⁴ Ibid.

⁵ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 34.

⁶ Warburg Institute, (Online), 5 December 2013. Source <http://warburg.sas.ac.uk/home/about-the-institute/description/>.

หากสรุปตามแนวคิดของพานอฟสกีในการศึกษาและตีความภาพ เขาจำแนกระดับของการทำความเข้าใจภาพหรืองานศิลปกรรมออกเป็น 3 ระดับ⁷ ได้แก่

1. ระดับพื้นฐาน หรือ เนื้อหาที่เป็นธรรมชาติ (Primary or Natural Subject matter) คือการทำความเข้าใจรูปลักษณะตามสภาพภายนอกของงานศิลปกรรมหรือภาพที่ปรากฏอย่างตรงไปตรงมา เช่น ทำจากวัสดุอะไร มีรูปทรงและสีสันทันแบบไหน เป็นภาพของอะไร คน สัตว์ สิ่งของ หรือสถาปัตยกรรม เป็นต้น การระบุลักษณะที่ปรากฏออกมาในเชิงกายภาพ พานอฟสกีถือว่าอยู่ในขั้นให้ความหมายของรูปแบบทางศิลปะ หรือเรียกว่าเป็นขั้นตอนก่อนตีความแบบประติมานวิทยา (Pre-Iconographical description)

2. ระดับทุติยฐาน หรือ เนื้อหาสาระที่เข้าใจกันโดยทั่วกัน (Secondary or Conventional Subject matter) คือการทำความเข้าใจภาพที่ปรากฏอยู่อย่างสอดคล้องกับแนวคิดหรือสาระที่เข้าใจกันอยู่ในสังคมชุมชน เช่น คนไทยโดยทั่วไปเห็นรูปภาพของผู้ชายหน้าตาขมึงทึบ นุ่งผ้าหยักรังสีแดงก็เข้าใจได้ว่าเป็นภาพของยมทูต หรือเห็นภาพลิงตัวสีขาวสวมมงกุฎตรีเพชรเป็นอาวูร ก็เข้าใจได้ว่านี่คือหนุมานแบบไทยๆ ตามความหมายที่รับรู้กันโดยทั่วไป การทำความเข้าใจภาพในระดับนี้ พานอฟสกีถือว่าเป็นการเชื่อมต่อกันระหว่างรูปแบบหรือรูปลักษณะทางศิลปะเข้ากับแนวคิดหรือสาระศิลปกรรมที่ถ่ายทอดความหมายในระดับทุติยฐาน พานอฟสกีเรียกว่า Images (ภาพที่มีความหมาย) และการรวมกันของ Images หลายภาพก่อให้เกิด “เนื้อเรื่อง” (story) หรือ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ (allegories) การศึกษาในระดับนี้ก็คือการใช้ประติมานวิทยาในลักษณะที่ค่อนข้างแคบ

⁷ Erwin Panofsky, *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*. (Colorado: Westview Press, 1972), pp. 5-9.

3. ระดับความหมายในเนื้อแท้ หรือ เนื้อหาสาระ (Intrinsic Meaning or Content) คือการทำความเข้าใจภาพโดยการสืบค้นเข้าไปให้ถึงความหมายภายใน ที่จะเผยให้รู้ได้ถึงทัศนคติที่สัมพันธ์กับภาพหรือศิลปกรรมนั้น เช่น ลักษณะของชนชาติ ชนชั้น ศาสนา หรือแรงจูงใจจากแนวความคิด เป็นต้น ทัศนคติเหล่านี้อาจมีอยู่โดยไม่รู้ตัวในตัวผู้สร้างงานและสืบทอดลงมาอยู่ในชิ้นงาน รวมทั้งอาจจะแสดงออกมาใน “กลวิธีของการจัดวางองค์ประกอบ” (compositional method) ของศิลปกรรม และ “ความสำคัญของการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์” (iconographical significance) ของงานศิลปกรรมนั้น การขยายมิติของการตีความที่พ้นมาจากตัวภาพหรือเรื่องราวที่ปรากฏในภาพ แต่พยายามครอบคลุมเงื่อนไขอื่นๆ ที่เป็นเหมือนกับสำนึกร่วมแห่งยุคสมัย เป็นการศึกษาในระดับของประวัติศาสตร์วิทยา

ตัวอย่างเช่น ความเปลี่ยนแปลงของการจัดองค์ประกอบภาพและเรื่องราวที่ปรากฏในภาพวาดฝาผนังของขรัวอินโข่ง พระภิกษุจากเพชรบุรีผู้เป็นช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่มีชื่อเสียงในช่วงรัชกาลที่ 3-4 ทำนวดภาพเป็นลักษณะ 3 มิติ มีการใช้เส้นนำสายตาเข้ามาช่วยให้ภาพมีลักษณะสมจริงมากขึ้น (Perspective) แทนการวาดแบบแบนมีแค่ 2 มิติอันเป็นลักษณะของภาพวาดฝาผนังตามแบบประเพณีดั้งเดิม สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของภาพ นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหา แทนที่จะวาดภาพโลกทัศน์ฐานตามแนวคิดและสถานที่ที่ปรากฏในโลกทัศน์แบบไตรภูมิเดิม ก็หันมาวาดรูปโลกของฝรั่งเศสตะวันตกที่มีสถาปัตยกรรมผู้คน เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ที่ฝรั่งเศสตะวันตกในเวลานั้นใช้กัน เราอาจตีความได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับภาพวาดนั้นสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและรสนิยมของผู้วาดหรือผู้เสพศิลปะด้วยเช่นกัน อันเป็นการเปลี่ยนแปลงต่อการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ เป็นต้น

18 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

การให้ความหมายในขั้นสุดท้ายนี้ เป็นสิ่งที่พานอฟสกีให้ความสำคัญ และขณะเดียวกันการตีความในระดับที่สามนี้ ทำให้ภาพ

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง
ฝีมือชาวอินโขง
ที่มาภาพ:
http://www.era.su.ac.th/Mural/khruaikhong/khrua_pic.html

นำเสนอข้อมูลอันจะขาดไปไม่ได้และกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของนักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไปด้วย อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ศิลปะในยุคต่อมา อาจมีการตีความและให้ความหมายของประติมานวิทยาต่างออกไปจากสิ่งที่พานอฟสกีอธิบายไว้ด้วยเช่นกัน⁸

แม้ว่าประติมานวิทยาและประติพิมพิวิทยามีอิทธิพลและประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านภาพ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ศิลปะหรือประวัติศาสตร์สังคมของศิลปะเป็นอย่างมาก แต่ก็มิใช่วิพากษ์ต่อการใช้ประติมานวิทยาหรือประติพิมพิวิทยาในการทำความเข้าใจภาพด้วย ข้อวิพากษ์ประการหนึ่งคือ วิธีการนี้มีลักษณะอัตวิสัย

⁸ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 36.

มากเกินไป โดยมักใช้ญาณหยั่งรู้ (intuitive) มากเกินไป ใช้การคาดเดา (speculative) ด้วยหลักฐานที่มีอยู่เพียงจำนวนน้อยเกินไปและข้อวิพากษ์อีกประการของศึกษาภาพด้วยประติมานวิทยา คือการขาดมุมมองทางสังคม ด้วยเหตุที่การตีความงานศิลปะนั้นไม่ค่อยคำนึงถึงความแตกต่างของบริบททางสังคมของงานนั้น ทำให้นักประติมานวิทยาบางคนพยายามหาความหมายของงาน โดยไม่ได้ตั้งคำถามว่า ความหมายที่ว่าเป็นไปเพื่อใคร ศิลปินเจ้าของผลงาน ผู้อุปถัมภ์หรือผู้ว่าจ้าง ผู้เสพงานศิลปะร่วมสมัย เป็นต้นงานประติมานวิทยาในโลกตะวันตกส่วนใหญ่ โดยเฉพาะที่ศึกษาเกี่ยวกับศิลปะกรรมในยุคเรอเนสซองซ์ จึงมักเป็นการตีความที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเทพปกรณัมกรีกโบราณ สัญลักษณ์ทางศาสนาและตำนานทางศาสนาที่ปรากฏในงานศิลปะ ทั้งที่จริงไม่ใช่ว่าศิลปินทุกคนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตงานชิ้นนั้น จะซาบซึ้งดื่มด่ำกับความคิดที่อยู่เบื้องหลังภาพเหล่านั้นเช่นเดียวกับนักประติมานวิทยาหรือนักมนุษยศาสตร์ทั้งหลาย⁹ โดยทั้งวอร์เบอร์กและพานอฟสกีมีทฤษฎีว่า มีการให้คำปรึกษาแนะนำกับศิลปินจากบรรดานักมนุษยนิยม¹⁰ ที่มีบทบาททางความคิดสูงในสมัยเรอเนสซองซ์ เพื่อใส่สัญลักษณ์อันซับซ้อนที่จะเชื่อมโยง

⁹ Ibid., p.40.

¹⁰ ลัทธิมนุษยนิยมในยุคเรอเนสซองซ์ (Renaissance humanism) เป็นการให้นิยามของนักวิชาการในยุคหลัง หมายถึงกระแสความสนใจของบรรดาปัญญาชน นักเขียน และชนชั้นนำในยุคเรอเนสซองซ์ ที่สนใจในการศึกษาความรู้และความคิดของบรรดานักคิดในยุคกรีกโบราณ จนมีคำเรียกคนกลุ่มนี้ว่า นักมนุษยนิยมแห่งยุคเรอเนสซองซ์ (Renaissance humanists) กระแสความคิดนี้เริ่มปรากฏขึ้นตามเมืองต่างๆ ของอิตาลี ก่อนจะกระจายไปทั่วยุโรปในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ต่อ คริสต์ศตวรรษที่ 15 กระแสความสนใจดังกล่าวด้านหนึ่งเป็นปฏิกิริยาต่อการศึกษาค้นคว้าความรู้ในยุคกลาง ที่บางคนก็เห็นว่า การหาความรู้แบบมนุษยนิยมนี้เป็นหัวใจสำคัญในการเข้าสู่สังคมของชนชั้นนำในยุคสมัยนั้น และได้แบ่งการหาความรู้แบบมนุษยนิยมออกเป็น 5 ห้าแขนงวิชา คือ ไวยากรณ์ลาติน, วาทวิทยา, จริยปรัชญา, บทกวี และประวัติศาสตร์ ดูเพิ่มเติมได้ใน Charles G. Nauert, *Historical Dictionary of the Renaissance* Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras, No. 12, (Oxford : Scarecrow Press, 2004), pp. 201-204. หรือดูรายละเอียดทั่วไปในเรื่องนี้ http://en.wikipedia.org/wiki/Renaissance_humanism#cite_ref-2.

20 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

ความคิดแบบมนุษยนิยมเข้าไปในงานของศิลปินทั้งหลาย ตัวอย่างสำหรับภาพในลักษณะดังกล่าวได้แก่ ภาพ “The Ambassadors” (1533) ของ Hans Holbein the Younger

“The Ambassadors”
(1533) ของ Hans
Holbein the Younger
ที่มาภาพ:
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Hans_Holbein_the_Younger_-_The_Ambassadors_-_Google_Art_Project.jpg

ข้าวของและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในภาพเป็นการสื่อไปถึงแนวความคิดแบบมนุษยนิยมในสมัยนั้น แต่เอกสารหลักฐานในกระบวนการให้คำแนะนำนี้ก็ปรากฏให้พบน้อยเกินกว่าจะยืนยันได้อย่างไรก็ดี ถ้าจะพูดกันอย่างให้เป็นธรรมต่อทฤษฎีนี้ ตามข้อเท็จจริง บรรดานักมนุษยนิยมและศิลปินในยุคนั้นก็มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดกันอยู่ ทำให้ข้อสันนิษฐานของวอร์เบอร์กและพานอฟสกีมีความเป็นไปได้¹¹

¹¹ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 40.

พานอฟสกีเองก็ถูกวิจารณ์ว่า มักตีความกลับไปหาดำเนินในยุคคลาสสิกของกรีกโบราณตามที่ตนเองนิยมมากเกินไป จนอาจเหมารวมเอาว่า ผู้เสพงานศิลปะส่วนใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ซาบซึ้งดื่มด่ำกับการตีความภาพหรืองานศิลปกรรมด้วยวิธีคิดแบบเดียวกับเขา นอกจากนี้ บรรดาผู้คนที่เสพงานศิลปะก็อาจตีความชิ้นงานไปให้สอดคล้องกับธรรมเนียมของตนเองเช่น บรรดาชาวจีนที่หันมาเข้ารับคริสต์ศาสนิกชน ก็บูชารูปพระแม่มาเรียว่าเป็นเสมือนอีกภาคหนึ่งของเจ้าแม่กวนอิมก็ได้¹²

เบิร์กชี้ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของการใช้ประติมานวิทยาเป็นเครื่องมือในการศึกษาภาพว่า แม้ว่าวิธีวิทยาของประติมานวิทยาเน้นการหาเรื่องราวที่อยู่ในภาพ แต่หลายครั้งศิลปินผู้ผลิตงานก็ไม่ได้ใส่เรื่องราวลงไปในภาพ แต่กลับต้องการเน้นมิติเรื่องของสุนทรียะเป็นหลัก ในกรณีของงานที่จัดอยู่ในกลุ่มศิลปะแบบเหนือจริง (Surrealism) การใช้แนวคิดเรื่องความเชื่อมโยงระหว่างปรัชญาความคิดและการแสดงออกในภาพแบบเรอเนซองส์ คงไม่อาจสืบค้นความหมายของงานนั้นๆ ได้ จึงอาจต้องปรับเปลี่ยนเป็นศึกษาความเชื่อมโยงของงานกับจิตใต้สำนึกแทน¹³ บรรดานักประวัติศาสตร์ที่สนใจถามคำถามกับประวัติศาสตร์ในรูปแบบอื่นๆ นอกเหนือจากประวัติศาสตร์ศิลปะ ย่อมใช้การตีความภาพต่างไปจากการใช้เพียงแค่วิธีวิทยาแบบประติมานวิทยา แต่อย่างไรก็ดี เบิร์กเห็นว่านักประวัติศาสตร์ควรที่จะรู้จักใช้แนวคิดประติมานวิทยา และศึกษาให้รู้จักระเบียบวิธีนี้ให้ดี เท่าๆ กับที่สามารถจะหลุดออกจากแนวคิดนี้ไปได้ด้วย นักประวัติศาสตร์พึงรู้จักใช้แนวคิดเรื่องจิต

¹² Ibid. และดูตัวอย่างการตีความให้เชื่อมโยงกันระหว่างเจ้าแม่กวนอิมกับพระแม่มาเรียได้ใน Maria Reis-Habito, "The Bodhisattva Guanyin and the Virgin Mary," *Buddhist - Christian Studies* 13 (1993): 61-69. หรือตามที่ปรากฏในสื่อออนไลน์ เช่น <http://daleinchina.wordpress.com/2010/10/25/discovery-of-guan-yin-with-evidence-of-religious-syncretization/> หรือ http://www.interfaithmary.net/pages/mary_Buddha.html เป็นต้น.

¹³ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 41.

22 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

วิเคราะห์ โครงสร้างนิยม หรือทฤษฎีว่าด้วยการรับรู้ (reception theory)¹⁴ เข้ามาใช้ในการตีความและทำความเข้าใจภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประติมานวิทยายังมีข้อจำกัดทางวิธีวิทยาในการใช้ภาพวิพากษ์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน¹⁵ แม้ว่าประติมานวิทยาจะเป็นเครื่องมือสำคัญของนักประวัติศาสตร์ในการทำงานกับภาพ แต่เมื่อใช้เครื่องมือนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นักประวัติศาสตร์ได้เห็นปัญหาและอุปสรรคหลากหลายจากการใช้งานด้วยเช่นกัน จากการศึกษาของ ปีเตอร์ เบิร์ก เขาได้เสนอว่าความพยายามที่จะใช้แนวคิดอื่นนอกเหนือไปจากประติมานวิทยา และประติมานวิทยานั้นมีอยู่สองแนวทางหลักๆ ซึ่งขอแนะนำแบบพอสังเขปในที่นี้ ได้แก่

¹⁴ Ibid., p.42.

¹⁵ Peter Burk, Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence, pp. 42-45.

แนวคิดทางด้านจิตวิเคราะห์¹⁶

การใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์มาใช้ในการวิเคราะห์ภาพหรือภาพถ่าย จะครอบคลุมไปยังพื้นที่หรือความหมายที่อยู่นอกเหนือระดับของจิตสำนึก สัญลักษณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่ปรากฏอย่างไร้สำนึก ดังตัวอย่างการวิเคราะห์ความฝันของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ในหนังสือ *Interpretation of Dreams*¹⁷ ฟรอยด์สนใจที่จะตีความสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ที่ปรากฏในภาพ แนวความคิดเกี่ยวกับกลไกป้องกันตนเองอย่างเช่น Displacement¹⁸ และ Condensation¹⁹ ที่ฟรอยด์ใช้เพื่อการวิเคราะห์ความฝัน สามารถนำมาใช้ในเรื่องการพรรณนาด้วยภาพ (Visual Narratives) ได้ แต่การจะใช้แนวคิดนี้ในการวิเคราะห์ก็มีปัญหาหลายประการเช่น แนวคิดทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่มีความหลากหลายในแนวทางการตีความผนวกกับปัญหาของการศึกษา

¹⁶ เนื้อความหลักในส่วนนี้สรุปความมาจาก Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, pp. 169-177.

¹⁷ Sigmund Freud, *The Interpretation of dreams*, trans. James Strachey (New York: Basic Books, 2010).

¹⁸ การทดแทนหรือการย้ายอารมณ์ (Displacement) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับความฝันตามแนวคิดของฟรอยด์ ว่าเมื่อมีอารมณ์ที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจอย่างสูงเกิดขึ้น เมื่อเราฝันจะมีการแปลงเปลี่ยนอารมณ์นั้นออกไปเป็นวัตถุที่ดูไม่มีความสำคัญอันใด เป็นกลไกสำคัญในการทำให้ความฝันเป็นเรื่องที่ปิดบังไปจากความจริงเพื่อป้องกันไม่ให้เข้าไปสู่ความต้องการที่แท้จริงอันอาจเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมหรือถูกต้องตามมาตรฐาน ดู Craig Chalquist, *A Glossary of Freudian Terms*, (Online), 6 December 2013. Source <http://www.terrapsych.com/freud.html>.

¹⁹ การย่นย่อ (Condensation) เป็นกระบวนการหนึ่งที่เกิดขึ้นในความฝันอยู่เสมอ โดยการรวบเอาประเด็นหลายๆ ประเด็นในชีวิตสะท้อนเข้ามาอยู่ในสัญลักษณ์อันเดียวในความฝัน ทำให้สัญลักษณ์นั้นเป็นตัวแทนของความนึกคิด ความรู้สึก ความต้องการ หรือมโนคติ เป็นต้น อันหลากหลาย และมักมีการทำงานร่วมไปกับการทดแทนหรือย้ายอารมณ์ ดู Craig Chalquist, *A Glossary of Freudian Terms*, (Online), 6 December 2013 Source <http://www.terrapsych.com/freud.html>.

ในทางประวัติศาสตร์ซึ่งมุ่งศึกษาเหตุการณ์ในอดีตที่ผู้เกี่ยวข้องส่วนใหญ่ล้มหายตายจากไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ ต่างจากการทำงานของนักจิตบำบัดซึ่งทำงานกับคนไข้ที่บรรยายความรู้สึกนึกคิดของเขาเองออกมาซึ่งหน้า ดังนั้นไม่ว่านักประวัติศาสตร์จะตีความไปอย่างไรก็ตาม การตีความนั้นก็มาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในเชิงประจักษ์ที่หลงเหลือมาให้สืบค้นได้ เป็นหลักฐานที่เกิดจากการทำงานของนักประวัติศาสตร์อย่างมีจิตสำนึก มากกว่าจะเป็นการเข้าไปรับรู้ความรู้สึกนึกคิดในระดับจิตใต้สำนึกของผู้สร้างงานนั้น

ภาพ The Virgin and Child with Saint Anne
ที่มาภาพ:
http://en.wikipedia.org/wiki/File:The_Virgin_and_Child_with_St._Anne_%28Leonardo_da_Vinci%29.PNG

อย่างแท้จริง มีตัวอย่างการทำงานของฟรอยด์ด้วยการใช้จิตวิเคราะห์ในการตีความภาพ โดยเขาเขียนบทความวิเคราะห์ภาพเขียน The Virgin and Child with Saint Anne ของ ลีโอนาโด ดา วินชี

(Leonardo da Vinci)²⁰ ว่าเป็นภาพที่แสดงออกถึงปมติดแม่ของตัวศิลปินเอง ขณะที่เบิร์กเห็นว่าการตีความเช่นนี้เป็นการตีความโดยที่ไม่ได้พิจารณาถึงธรรมเนียมนิยมในการวาดภาพของเหล่าศิลปินในคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้น ยังไม่ต้องกล่าวถึงข้อบกพร่องปลีกย่อยอื่นๆ โดยสรุปการใช้แนวคิดจิตวิเคราะห์ในการตีความภาพมีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน จุดแข็งของวิธีการนี้คือ ผู้ที่สร้างผลงานภาพขึ้นมามักจะสะท้อนตัวตนในระดับจิตไร้สำนึกของตนออกมาในงานโดยรู้ตัว แต่ในอีกด้านหนึ่งหลักฐานจากอดีตที่จะเชื่อมโยงให้เห็นความนัยดังกล่าวมักจะไม่หลงเหลือให้พิสูจน์สมมุติฐานนั้นได้ จะเป็นได้ก็แต่การคาดเดา ซึ่งไม่ต่างจากการใช้ประติมานวิทยาหรือประติพจน์วิทยา ซึ่งหากจะใช้วิธีวิทยานี้ผู้ใช้ก็ต้องตระหนักว่าตนกำลังทำอะไรอยู่

²⁰ Sigmund Freud, *Leonardo Da Vinci: A psychosexual study of an infantile reminiscence*, trans. A.A. Brill (New York: Moffat, Yard & company, 1916). Source <http://warburg.sas.ac.uk/home/about-the-institute/description/>.

แนวคิดแบบโครงสร้างนิยม หรือหลังโครงสร้างนิยม

ปีเตอร์ เบิร์ก เสนอว่าการใช้วิธีวิทยาในการทำความเข้าใจภาพตามแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมหรือหลังโครงสร้างนิยมมาเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่มีบทบาทแทนที่ประติมานวิทยา การใช้แนวคิดนี้บางทีเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัญวิทยา (Semiology) หรือสัญศาสตร์ (Semiotics) แนวคิดในการทำความเข้าใจภาพแบบนี้เป็นที่รู้จักกันในช่วงระหว่างทศวรรษที่ 1950 และ 1960 เมื่อนักมานุษยวิทยา คล็อด เลวี-สเตราส์ (Claude Lévi-Strauss) และนักวรรณคดีวิจารณ์ชาวฝรั่งเศส โรลองด์ บาร์ท (Roland Barthes) เปิดพื้นที่ของการศึกษาภาพด้วยแนวคิดนี้²¹

งานชิ้นสำคัญของบาร์ท คือ **Mythologies**²² หนังสือรวมบทความซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1957 เขาเขียนถึงการวิเคราะห์ภาพในรูปแบบต่างๆ อาทิ ภาพโฆษณาสบูและผงซักฟอก ภาพในหนังสือท่องเที่ยว ภาพอาหารในนิตยสารผู้หญิง ภาพกับการหาเสียงเลือกตั้ง นิทรรศการภาพถ่าย จนกระทั่งภาพยนตร์ที่แสดงภาพของอาณาจักรโรมัน เป็นต้น

²¹ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, pp. 171-172.

²² Roland Barthes, *Mythologies*, trans. Annette Lavers, (New York, The Noonday Press, 1991).

ภาพอาหารจากนิตยสาร *ELLE* ของฝรั่งเศสในลักษณะเดียวกับที่ โรเจอร์ บาร์ท นำมาตีความถึงการเป็นภาพของอาหารที่ถูกดัดแปลงเพื่อเน้นการดูหรือเป็นอาหารตา ในบทความ "Omnamental Cookery" จากหนังสือ *Mythologies* ของเขา ที่มาภาพ: นิตยสาร *ELLE* ฉบับภาษาฝรั่งเศส 16 พฤษภาคม 2557

เบอร์กเห็นว่า การวิเคราะห์ภาพตามแนวคิดโครงสร้างนิยม มีข้อเสนอสำคัญอยู่ 2 ประการคือ *ประการแรก* เสนอว่า ภาพหรือตัวหนังสือเป็นประหนึ่ง “ระบบของสัญลักษณ์” (system of signs) ทำให้การตั้งคำถามเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างภาพที่ถูกรังสรรค์ขึ้นกับความจริงในโลกข้างนอกภาพซึ่งถูกแสดงผ่านภาพนั้น หรือคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของภาพกับบริบททางสังคมที่สะท้อนผ่านองค์ประกอบต่างๆ แล้วนำมาตีความหรือถอดรหัสแบบที่แนวคิดประติมานวิทยาทำแปรเปลี่ยนไป

ในแง่ของการตีความผ่านระบบสัญลักษณ์ ทำให้การวิเคราะห์ภาพมุ่งไปที่การจัดความสัมพันธ์ภายในที่ปรากฏในชิ้นงานเอง โดยเฉพาะการจับคู่ความสัมพันธ์ (ทวิภาค) ระหว่างส่วนต่างๆ ของงาน หรือมุ่งสนใจไปยังแนวทางที่หลากหลายเพื่อมองการสะท้อนหรือสลับเปลี่ยนที่ทางระหว่างกันในองค์ประกอบของงานนั้น²³

²³ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 172.

ประการที่สอง ระบบของสัญลักษณ์ที่ว่ามันถูกมองเป็นระบบย่อยของระบบรวมที่ใหญ่กว่า ระบบรวมที่ว่ามัน หากกล่าวในมุมของนักภาษาศาสตร์คือ ภาษา (Language) นั่นเอง ภาษาเป็นเหมือนคลังความรู้ที่คนพูดแต่ละคนทำการเลือกที่จะใช้ (parole)

เบิร์กได้ยกตัวอย่าง งานศึกษาของ วลาดิเมียร์ ปรีอปปี้ (Vladimir Propp) นักคติชนวิทยาชาวรัสเซียซึ่งได้วิเคราะห์นิทานพื้นบ้านที่ออกแนวเทพนิยายของรัสเซียและชี้ว่า นิทานพื้นบ้านเหล่านั้นเป็นการสร้างเรื่องขึ้นมาด้วยการแทนที่หรือการผสมรวมกันขององค์ประกอบพื้นฐาน 31 ประการที่เป็นโครงสร้างของเรื่องตามแนวคิดของปรีอปปี้ การมองภาพเป็น “คำอุปมาอุปไมย” (figurative text) หรือ “ระบบสัญลักษณ์” ช่วยให้เราเกิดความไวต่อการจับคู่ตรงข้ามหรือการสลับที่ เช่น ภาพของ “คนอื่น” อาจตีความว่าเป็นการแทนที่ตัวผู้ดู (หรือตัวศิลปินที่สร้างภาพขึ้น) หรือการจับคู่ตรงข้ามในภาพ

ดังเช่น ภาพพิมพ์ของ Lucas Cranach ศิลปินผู้สนับสนุนการปฏิรูปคริสต์ศาสนาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่นำเอาภาพของพระเยซูและพระสันตะปาปามาสร้างเป็นภาพชุด “แรงปรารถนาของพระคริสต์และผู้ต่อต้านพระคริสต์” (Passionary of Christ and Antichrist) ที่แสดงความตรงกันข้ามกันของวัตรปฏิบัติระหว่างพระเยซูคริสต์และพระสันตะปาปาที่เป็นประมุขของคริสตจักร เป็นต้น หรือแม้แต่การจับคู่ตรงข้ามในภาพเดียวกัน ไม่ว่าจะด้วยการผลิตงานในรูปแบบใด นับตั้งแต่ ฝ่าปาก ภาพสลัก ไปจนถึงภาพยนตร์ หากมองด้วยแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมก็จะทำให้พบประเด็นใหม่ๆ ได้²⁴

²⁴ Ibid., pp. 172-173.

การใช้วิธีการศึกษาแบบโครงสร้างนิยมนั้นให้ความสนใจกับความเชื่อมโยงกันระหว่างสัญลักษณ์อย่างหนึ่งกับสิ่งอื่นๆ ที่จะไปสร้างความหมายขึ้นในความคิดของผู้ชมด้วยการเห็นองค์ประกอบสองอย่างนี้อยู่เคียงกันเสมอ ดังเช่น ผู้หญิงสวยกับรถยนต์ เป็นต้น การวิเคราะห์งานโฆษณาเป็นเรื่องที่นักโครงสร้างนิยมชอบทำ เพื่อแสดงให้เห็นว่า งานชิ้นใหม่ๆ สามารถอ้างอิงย้อนหลังกลับไปสู่งานที่มาก่อนหน้าได้ ซึ่งอาจเทียบเคียงเรื่องแบบนี้กับการจัดกลุ่มภาพในรูปแบบอื่นๆ ได้เช่น ตัวอย่างการสร้าง ภาพวาด ภาพสลัก เหรียญตรา หรือภาพในลักษณะอื่นที่สร้างขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เพื่อเชิดชูเกียรติของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ได้สร้างระบบการอ้างอิงตนเองขึ้นมา เช่น การสร้างเหรียญที่ระลึกในวาระการเฉลิมฉลองการสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์ ภาพเหรียญก็จะถูกตีพิมพ์ไปในหนังสือรวมภาพสลักด้วย²⁵ ตัวอย่างลักษณะเช่นนี้ก็มีในประเทศไทย อย่างเช่น ในวาระของการเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2451 ได้มีการสร้าง

ภาพการเปรียบเทียบระหว่างพระเยซูที่ไล่พวกรับแลกเงินในวิหารออกไปกับภาพการขายใบไม้บาปของพระสันตะปาปา

ที่มาภาพ:

<http://www.theology-network.org/unquenchable-flame/background-to-the-reformation/cranach-on-the-papacy.htm>.

²⁵ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, pp. 173-174.

32 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

เหรียญที่ระลึกรัชมิ่งคลาภิเษกครองราชย์ 40 พรรษา พร้อมกันไปด้วย ในเหรียญดังกล่าวก็มีการใส่ภาพพระบรมราชานุสาวรีย์หรือพระบรมรูปทรงม้าที่เรารู้จักกันลงไปด้วย

ภาพเหรียญที่ระลึก
รัชมิ่งคลาภิเษก ครอง
ราชย์ 40 พรรษา
พ.ศ. 2451
ที่มาภาพ: <http://www.samakompra.com>

เบอร์กยังได้อ้างอิงไปถึงแนวทางการวิเคราะห์ภาพอีกลักษณะหนึ่งตามแนวทางโครงสร้างนิยม โดยยกตัวอย่างงานของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ว่า ฟูโกต์สนใจในระบบของ “ภาพตัวแทน” (system of representation) กล่าวคือ ฟูโกต์ศึกษาสิ่งที่เขาเรียกว่า discourse (หรือ วาทกรรม) ที่เขามองว่าเป็นระบบของภาพตัวแทนตัววาทกรรม (กลุ่มความคิดหรือภาษา) อันเป็นที่รับรู้กันทั่วไปเมื่อพูดถึงในแต่ละเรื่องแต่ละประเด็น เช่น เมื่อพูดถึง “ประชาธิปไตยในประเทศไทย” คนแต่ละกลุ่มหรือแต่ละวงการก็อาจมีนิยามหรือปฏิบัติการต่างๆ เพื่ออธิบายถึงประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน และเมื่อวาทกรรมที่ไม่ได้มีความหมายหรือนิยามที่เหมือนกันเหล่านั้นพูดในเรื่องหรือประเด็นเดียวกัน ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวาทกรรมชุดต่าง จึงเป็นหนทางของการแสดงออกซึ่งความรู้ในเรื่องหรือประเด็นนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนั้นวาทกรรมเหล่านั้นจึงเป็นตัวที่สร้างประเด็นที่กำลังพูดถึงขึ้นมา ดังนั้นภาพตัวแทน (representation) ของฟูโกต์ เมื่อนำมาใช้กับภาพจึงหมายถึงรวมถึงวิธีการใช้ภาษาพูด

เพื่อบรรยายภาพ หรือแม้แต่ตัวภาพของวัตถุบางอย่างที่สร้างขึ้นตามชุดของการรับรู้อันเป็นที่ยอมรับกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือสนใจกระบวนการสื่อสารที่ไปเกี่ยวข้องกับตัวภาพหรือวัตถุ มากกว่าจะสนใจที่จะอธิบายหรือพรรณนาถึงความหมายของภาพหรือวัตถุที่ปรากฏนั้นโดยตรง

การใช้แนวคิดแบบโครงสร้างนิยมมาทำการศึกษาภาพนั้น นอกจากจะเน้นความสำคัญของโครงสร้างที่มองหรือแก่นเรื่อง ยังมองหาว่าสิ่งใดที่ไม่ได้เลือก อะไรถูกตัดออกไป สิ่งที่เป็นจุดบอด เช่น จังหวะที่เงียบไปในการพูด ภาพเด็กที่ขาดหายไปในการของยุคกลาง หรือคนพื้นเมืองที่หายไปในการทิวทัศน์ของ Colin McCahon (1919-1987) ศิลปินมีชื่อของนิวซีแลนด์ เป็นต้น²⁶

ภาพ Sketch for landscape from Flagstaff, 1942, Colin McCahon.
ที่มาภาพ : <http://www.mccahon.co.nz/cm000801>

²⁶ Ibid.

ในทางปฏิบัติแล้วแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมก็พบกับปัญหาหลายประการ ดังเช่น ความคิดที่พูดถึง “ภาษา” ของภาพ หรือการมองภาพวาดเป็นดังข้อเขียนนั้นมีอะไรมากกว่าคำเปรียบเปรยที่หิวหาวหรือเปล่า หรือว่าที่จริงการเปรียบงานศิลปะกับภาษาที่ต่างกัน มันอาจจะเป็นสิ่งที่น่าสนใจเปรียบเทียบไม่ได้ ภาษาหรือรหัสของภาพที่พูดถึงนั้น มันมีเพียงชุดเดียวเท่านั้นหรือว่ามีหลายชุด แล้วตัวรหัสที่มีอยู่ในภาพมีอยู่อย่างมีสำนึกหรือไร้สำนึก ฯลฯ

คำถามต่างๆ เหล่านี้ นำไปสู่ข้อวิจารณ์ต่อแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมนี้อยู่หลายประการ อาทิ แนวคิดนี้เป็นการลดทอนอย่างถึงที่สุด ไม่มีที่ทางให้กับความกำกวมไม่ชัดเจน หรือไม่เหลือที่สำหรับมนุษย์ที่จะเป็นผู้กระทำ เป็นต้น²⁷ เบิร์กยังได้ยกเอาคำของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) ที่สรุปถึงแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมเอาไว้ว่าในเชิงวิพากษ์ว่า “...หากจะให้มันใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพในการศึกษาศิลปะแล้ว ศัญศาสตร์ต้องไปให้พ้นจากการเห็นว่าสัญลักษณ์เป็นหนทางของการสื่อสาร เป็นรหัสที่ต้องถอด หากมองมันเป็นวิถีทางของความคิด เป็นสำนวนที่ต้องแปลความ...”²⁸

ในทัศนะของเบิร์กแล้ว การนำเอาแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมมาวิเคราะห์ภาพ ในฐานะที่เป็นทางเลือกแทนการใช้ประติมานวิทยา แม้จะนำมาสู่ข้อวิจารณ์ดังปรากฏข้างต้น อย่างไรก็ตามก็ตักโครงสร้างนิยมเหล่านี้มีคุณูปการอย่างยิ่งในสร้างคลังความรู้ร่วมในเรื่องการตีความ เนื่องจาก การที่พวกเขาเน้นเรื่องโครงสร้างของความเหมือนและความต่าง

การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างในงานวรรณกรรมอาจฟังดูเป็นเรื่องที่ใหม่และสร้างความแปลกประหลาดใจได้มาก แต่สำหรับกรวิเคราะห์ภาพแล้วอาจไม่เป็นเช่นนั้น การสนใจในเรื่องการจัดความสัมพันธ์ภายใน หรือที่เรียกกันในการศิลปะว่า การจัดองค์ประกอบ

²⁷ *ibid.*, p. 175.

²⁸ Clifford Geertz, *Local Knowledge*, (New York: Basic Book, 1983), p.120.

(composition) เป็นธรรมเนียมที่ทำกันเป็นหลักอยู่แล้วในงานทัศนศิลป์มากกว่าที่เป็นเรื่องทวนกระแส ในงานวรรณกรรมนั้น โครงสร้างถูกซ่อนนัยได้เนื้อหา แต่สำหรับภาพตัวโครงสร้างจะถูกแสดงออกมาให้เห็นบนภาพ ด้วยการมองภาพแบบมีระยะห่างออกมา²⁹

เบิร์กเห็นว่าการทำงานวิเคราะห์ภาพของนักโครงสร้างนิยมลือชื่ออาทิ โคลด์ เลวี-สเตราส์ โรลองด์ บาร์ท และ อุมแบร์โต เอโก (Umberto Eco) แท้จริงแล้วอาจเป็นการบรรยายในแบบเดียวกับที่ประติมานิยาทำ มากกว่าจะเป็นการหักล้างในทางวิธีวิทยาและได้เสนอว่า บทความของบาร์ทที่ทำการวิเคราะห์ก็พามวยปล้ำ ไม่ได้ต่างอะไรจากสิ่งที่คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ทำในการวิเคราะห์การชนไก่ที่บาห์ลี ทั้งสองงานใช้กีฬาเป็นเหมือนตัวบทในการตีความและทำการเปรียบเทียบเข้ากับการแสดงละคร โดยคนหนึ่งใช้วิธีวิทยาแบบโครงสร้างนิยม อีกคนใช้การตีความแบบ Hermeneutic³⁰

ข้อวิพากษ์อีกประการหนึ่งต่อแนวคิดโครงสร้างนิยมที่ชัดเจนคือการขาดความใส่ใจในลักษณะเฉพาะของภาพและการขาดความใส่ใจต่อความเปลี่ยนแปลง สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มปฏิกิริยาที่เรียกกันว่า กลุ่มหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) แนวคิดของพวกนี้เน้นไปที่เรื่องความหมายที่ไม่สามารถกำหนดตายตัวได้ (indeterminacy) หรือความหมายที่มีหลายนัย (polysemy) ของภาพ พวกเขาใส่ใจกับความไม่แน่นอนและความหลากหลายของความหมาย รวมไปถึงความพยายามของผู้สร้างงานในการคุมความหมายของผลงานโดยหนทางต่างๆ³¹

²⁹ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p.175.

³⁰ Hermeneutic มาจากภาษากรีก hermeneuō ที่แปลว่าการตีความ มีผู้บัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยไว้หลายคำ เช่น อรรถ-ปริวรรตศาสตร์ วิธีนัยวิเคราะห์ ศาสตร์การตีความ เป็นต้น ซึ่งการให้ความหมายก็มาจากพื้นฐานของแต่ละศาสตร์ Hermeneutic ถูกใช้อยู่ในหลากหลายสาขาในวงวิชาการของไทยจึงยังมีความสับสนในศัพท์นี้อยู่

³¹ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 176.

ประวัติศาสตร์สังคม กับการศึกษาภาพ

66 แนวทางของการทำความเข้าใจภาพในอีกแนวทางหนึ่งที่ปีเตอร์ เบิร์ก เสนอคือ แนวทางการศึกษาภาพแบบประวัติศาสตร์สังคม หรือประวัติศาสตร์วัฒนธรรม เบิร์กเสนอว่า “บริบททางสังคม” นั้นเกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางด้านวัฒนธรรมและการเมืองโดยทั่วไปของยุคสมัย รวมไปถึงเงื่อนไขเฉพาะที่งานถูกสร้างขึ้น ทั้งจากผู้ว่าจ้างหรือตัวศิลปินผู้สร้างงาน วัตถุประสงค์ที่เลือกใช้ และสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่งานจะถูกจัดแสดง ทั้งหมดล้วนรวมอยู่ในบริบททางสังคมที่กล่าวมาด้วย เงื่อนไขที่กล่าวข้างต้นนำไปสู่งานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์สังคมของศิลปะ (Social Histories of Art)” แนวทางการตีความของนักประวัติศาสตร์ที่ทำงานแนวนี้ก็มีแตกต่างกันออกไป นักวิชาการบางคนเช่น อาร์โนลด์ เฮาเซอร์ (Arnold Hauser) นักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวฮังการี³² ที่มองงานศิลปะว่าเป็นการสะท้อนภาพสังคมทั้งสังคม แต่บางคนเช่น ฟรานซิส ฮัสเซลล์ มองเข้าไปแต่ในโลกเล็กๆ

³² อาร์โนลด์ เฮาเซอร์ (Arnold Hauser) เขียนงานชื่อว่า *The Social History of Art* (4 Volume Set) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปะและบริบททางสังคมตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคของภาพยนตร์

ของศิลปะ (หรือมองแค่ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินกับผู้อุปถัมภ์) และยังมีแนวคิดอื่นๆ ที่ถูกใช้ในการตีความเพิ่มขึ้นอีกในสมัยหลัง เช่น การมองดูภาพหรืองานศิลปะที่ได้รับแรงบันดาลใจจากทฤษฎี เฟมินิสต์ (feminist theory) หรือการมองภาพผ่านทฤษฎีผู้รับสาร (reception theory) ทั้งหมดล้วนแต่อยู่ในขอบข่ายที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์สังคมหรือประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของภาพทั้งสิ้น³³

เบิร์กมีข้อเสนอเพิ่มอีกว่า “ภาพ” นั้นอาจไม่ได้เป็นเพียงแค่การสะท้อนความจริงของสังคม หรือเป็นเพียงระบบสัญลักษณ์ที่ไม่มีการเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นจริงของสังคมอย่างสุดไปข้างใดข้างหนึ่ง หากภาพนั้นเป็นอะไรก็ได้หลายอย่างท่ามกลางปลายสุดทั้งสองขั้ว ภาพยังเป็นเครื่องแสดงถึงแบบแผนหรือมุมมองแบบตายตัว (stereotype) ที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีต่อ “โลกทางสังคม” (social world) หรือแสดงถึง “โลกแห่งจินตนาการ” (world of imagination) ของผู้คนในยุคสมัยนั้นที่กำลังแปรเปลี่ยนไปอย่างซ้ำๆ³⁴

นอกจากนี้ยังมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนักวิชาการที่มีแนวคิดแบบ ปฏิฐานนิยม (Positivist) ที่เชื่อว่าภาพนั้น จะถ่ายทอดข้อมูลที่เชื่อถือได้เกี่ยวกับโลกที่แวดล้อมเรา กับพวกวิมตินิยม (Skeptics) และ โครงสร้างนิยม (Structuralists) ที่ยืนยันว่าไม่ได้เป็นเช่นนั้น โดยฝ่ายหลังให้ความสนใจไปที่ตัวภาพ การจัดวางความสัมพันธ์ในภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ในภาพ และความสัมพันธ์ระหว่าง ภาพนี้และภาพอื่นในกลุ่มเดียวกัน ส่วนพวกปฏิฐานนิยมก็จะมองผ่านตัวภาพเพื่อมองหาความจริงที่พ้นจากภาพไป แต่เบิร์กก็เสนอว่ามีทางเลือกที่สาม คือการจำแนกแยกแยะระดับของน่าเชื่อถือของ ภาพ รวมถึงการให้น้ำหนักกับความน่าเชื่อถือนั้นตามเป้าประสงค์ ที่แตกต่างกัน และแม้ว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์หรือภาพจากอดีตจะสะท้อนมุมมองแบบเหมารวมของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มชน

³³ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, p. 178.

³⁴ Ibid., p. 183.

ใดๆ ก็ตาม ในขณะเดียวกัน ก็ยังมีรายละเอียดหรือข้อมูลบางอย่างที่จะบอกเราถึงความเป็นไปต่างๆ ของสถานที่ เหตุการณ์ตามบันทึกหรือในภาพนั้น พร้อมทั้งสะท้อนทัศนคติ คุณค่า และอคติของคนในสมัยนั้นไปด้วย สำหรับนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาประวัติศาสตร์เหตุการณ์ ภาพอาจจะบอกอะไรได้น้อย เนื่องจากพวกเขาอาจจะหาข้อมูลจากเอกสารที่ค้นคว้าได้อยู่แล้ว แต่ถ้าหากในประเด็นการศึกษาที่เขาต้องการศึกษามีหลักฐานเอกสารอยู่น้อย เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชาวบ้าน ความเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ความรู้สึก หรือมุมมองจากคนข้างล่าง เป็นต้น ภาพจะเป็นหลักฐานที่มีคุณค่ามาก³⁵

³⁵ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, pp.184-185.

ข้อสังเกตและสิ่งที่พึงระวังในการศึกษาภาพ

อย่างไรก็ตามการจะใช้ภาพเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ต้องระลึกไว้ด้วยว่าภาพไม่ได้ถูกสร้างเพื่อทำหน้าที่เหล่านั้น มันอาจเกิดขึ้นเพื่อทำหลายหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นด้วยความต้องการด้านสุนทรียะ ศาสนา การเมือง หรือด้านอื่นๆ หลายครั้งภาพมีหน้าที่ในการ “สร้างวัฒนธรรม” (cultural construction) ให้สังคม ภาพยังแสดงออกถึงการจัดระเบียบทางสังคมและเป็นช่องทางในการแสดงถึงสิ่งที่สังคมในอดีตมองและคิด นักประวัติศาสตร์เองเวลาใช้ภาพก็ต้องตระหนักถึงความหลากหลายที่ว่ามันด้วย ทั้งในแง่ความหลากหลายของตัวภาพ (ภาพวาด ภาพสลัก ภาพถ่าย ฯลฯ) ความหลากหลายของหน้าที่ของภาพ และความต้องการศึกษาในแง่มุมที่หลากหลายทางประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์เพศภาวะ ประวัติศาสตร์สงคราม ประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ฯลฯ ที่จะนำมาเป็นกรอบในการจับจ้องไปที่ตัวภาพ³⁶ ตัวอย่างเช่น ภาพการรื้อเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

³⁶ Ibid., p. 185.

42 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

ของชาวเมืองสงขลา พ.ศ. 2448 หากเราจะศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เราก็จะสังเกตเห็นภาพซุ้มประตูแบบจีนอยู่ด้านหลัง หากเราจะศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของกลุ่มคนในเมืองสงขลา เราก็จะสังเกตเห็นคนจำนวนมากที่โกนหัวแบบชาวจีนในยุคราชวงศ์ชิงมานั่งรอรับเสด็จปะปนกับคนที่ไว้ผมแบบปกติ หากเราศึกษาประวัติศาสตร์มารยาทแบบแผนธรรมเนียม เราก็จะสังเกตเห็นคนนั่งรอรับเสด็จนั่งยองต่างจากที่เห็นในปัจจุบันที่นั่งพับเพียบ เป็นต้น

ที่มาภาพ : <http://www.kroobannok.com>

แม้ว่าจะมีการวิเคราะห์ภาพที่ผันแปรไปตามความสนใจของนักประวัติศาสตร์และวิธีการวิเคราะห์ที่หลากหลาย แต่เบิร์กได้สรุปปัญหาและข้อควรระวังของการตีความภาพในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ออกมา 4 ข้อซึ่งจะเก็บความมาไว้ในที่นี้ด้วย³⁷

1. ภาพไม่ได้้นำเราไปสู่โลกทางสังคมเท่านั้น แต่ยังเสนอมุมมองร่วมสมัยในการมองโลกทางสังคมนั้นด้วย การมองผู้หญิงของผู้ชาย การมองชาวนาของชนชั้นกลาง การมองสงครามของพลเรือน ฯลฯ นักประวัติศาสตร์ก็ไม่ควรลืมว่า การนำเสนอของผู้สร้างภาพอาจเป็นไปในทางตรงกันข้ามด้วยก็ได้ ทั้งอาจเป็นภาพที่นำเสนออุดมคติของเขา หรือเป็นภาพที่เกิดจากการเสียดสีโลกที่เป็นอยู่ของเขา บรรดานักประวัติศาสตร์จึงต้องเผชิญกับปัญหาว่าด้วยภาพที่เป็นแบบฉบับกับภาพที่แปลกประหลาด

2. ภาพที่แสดงออกมานั้นต้องนำกลับมาวางอยู่ใน “บริบท” หรือให้ดียิ่งกว่านั้นควรจะเป็นบริบทที่หลากหลาย เช่น วัฒนธรรมการเมือง หรือ โลกทางวัตถุ (โลกทางกายภาพ) ขนบทางศิลปะ ในกาลเทศะที่เหมาะสมเฉพาะเจาะจง ผลประโยชน์ของศิลปิน ผู้อุปถัมภ์ หรือลูกค้า และหน้าที่ๆ ตั้งใจจะให้ภาพนั้นทำ

3. ภาพที่แสดงเป็นชุดภาพจะให้น่าเชื่อถือมากกว่าภาพเดี่ยวๆ ไม่ว่านักประวัติศาสตร์เน้นไปยังภาพที่เหลือมาจากอดีตซึ่งผู้ชมเคยได้ดูมันในกาลเทศะอันเฉพาะ หรือจะดูความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของภาพที่แสดงบางเรื่องราวออกมา เช่น ภาพวาดด้านหลังพระประธานในโบสถ์ต่างยุคต่างสมัยกัน สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสในกลุ่ม Annales เรียกว่า “ประวัติศาสตร์แบบต่อเนื่อง” (serial history)

4. นักประวัติศาสตร์พึงอ่านหลักฐานด้วยการมองไปที่ความหมายระหว่างบรรทัดที่ซ่อนอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นภาพหรือตัวอักษร บางทีอาจเป็นรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ที่แสดงออกมาแต่มีความสำคัญ หรือการขาดหายไปของสิ่งสำคัญบางประการ และใช้สิ่งเหล่านี้

³⁷ Peter Burk, *Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence*, pp.187-188.

44 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

เป็นคำไขไปสู่ความรู้ที่ผู้สร้างงานนั้นมีอยู่แต่ไม่ได้นึก หรือตั้งเป็นข้อสมมุติฐานเอาไว้ว่าเขาอาจไม่ได้ตระหนักมากจนนำมาใส่ไว้ในภาพ ตัวอย่างเช่น ภาพด้านล่างที่ว่ากันว่าเป็นพระฉายาลักษณ์ของพระราชธิดาพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กำลังเสวยเครื่อง มองผ่านเราจะเห็นว่าในภาพเป็นสิ่งแวดล้อมแบบไทยๆ ทั้งภาชนะที่ปรากฏในภาพทำนอง เครื่องแต่งกาย แต่ที่น่าสนใจคือ การมีมิดและส้อมที่ปรากฏในภาพ รวมทั้งสุนัขพันธุ์ต่างประเทศที่สวมปลอกคอยืนบนตั่งมองมา ล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงสิ่งแปลกปนที่เข้ามาอยู่ในฉากชีวิตแบบไทยๆ อันแสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่มีอยู่ในหมู่เจ้านายของสยามเวลานั้น

ที่มาภาพ : <http://topicstock.pantip.com>

ประวัติศาสตร์ของภาพถ่าย

ก่อนหน้าการเกิดเทคโนโลยีการถ่ายภาพแบบเราคู้นเคยกัน ในปัจจุบัน ก็มีเครื่องมือบางอย่างที่ทำหน้าที่คล้ายๆ กล้องถ่ายภาพที่บรรดาจิตรกรในสมัยก่อนใช้ช่วยในการวาดรูปให้เหมือนจริง คือ camera obscura ที่มีลักษณะคล้ายกล้องรูเข็ม และ camera lucida เครื่องมือช่วยในการวาดภาพที่ใช้การมองภาพสะท้อนผ่านเลนส์ที่ติดตั้งกับแกนยึดที่ปรับองศาได้ จนมาถึงการเกิดภาพถ่ายยุคแรกอันเป็นนวัตกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยผู้ที่ยอมรับกันว่าเป็นคนคิดค้นขึ้นมาและถูกประกาศการยอมรับอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1839 คือชาวฝรั่งเศส หลุยส์ ฌาคส์ มังเด ดาแกร์ (Louis Jacques-Mandé Daguerre) แม้ว่าในกระบวนการคิดค้นนั้น จะมี โฌแซ็ฟ นีเซพอร์ เนียปส์ (Joseph Nicéphore Niépce) ผู้ที่ถ่ายภาพสำเร็จเป็นภาพแรกของโลกร่วมพัฒนายู่ด้วย ทำให้กระบวนการดาแกร์ไทป์ (Daguerreotype) ที่ดาแกร์คิดค้นกลายเป็นกระบวนการต้นแบบสำหรับการพัฒนาเทคนิคการถ่ายภาพในสมัยต่อมา นอกจากสองคนนี้ยังมีคนอื่นๆ ที่พัฒนาเทคโนโลยีในการถ่ายภาพในยุคสมัยเดียวกันด้วย เช่น วิลเลียม เฮนรี ฟอกซ์ ทัลบอต (William Henry Fox Talbot) เป็นต้น รัฐบาลฝรั่งเศสในสมัยนั้นได้สนับสนุนให้เทคนิคการถ่ายภาพแบบดาร์แกร์ไทป์เป็นสมบัติสาธารณะ ทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีภาพถ่ายแพร่หลายไปอย่างกว้างขวางเรื่อยมา³⁸

³⁸ Mary Warner Marien, *Photography: A cultural history*, 2nd ed. (London: Laurence King Publishing, 2006), pp. 1-23. And Derrick Price and Liz Wells, "Thinking about photography: debates, historically and now," in *Photography A critical introduction*, 4th ed., ed. Liz wells (New York: Routledge, 2009.), pp. 49-51.

Lechertier Barbe Ltd
Artists' Colourmen
 Dealers in all Materials for
 DRAWING, PAINTING & MODELLING

UNIVERSAL CAMERA LUCIDA
 FOR
*Reducing
 Copying &
 Enlarging* } **DRAWINGS
 PORTRAITS
 LANDSCAPES**

GIRAULT'S Soft PASTELS
 From 3d. to 3s. each
 Assorted Boxes from 5s. to £6 6s.

WOLFITE
 for Hardening Plaster Casts

Try "STANTO" PENCILS
 The Best British Make
 4d ea. 1 doz. 3s. 6d. From 6B to 6H

95 *Fermyn St., St. James's, S.W.1*
 (FACING ST. JAMES'S CHURCH.)

**MARGARET MORRIS
 SUMMER SCHOOL**
 AT
DINARD, FRANCE
OUTDOOR
DANCING AND PAINTING
 CHILDREN AND ADULTS

All particulars from the Secretary
1 GLEBE PLACE, S.W.3
 Ken. 5517

FOR HOLIDAY SKETCHING

Price 9/-
 Postage 6d.

Provide yourself with the Periscope Sketcher, it will enable you to outline your sketch in perfect proportion and perspective. It supplies a long felt want and appeals to both amateur and professional artists

Makers and Patentees
RALSTON & CO., 17 North Wallace St., Glasgow

แม้ว่าผู้ที่เริ่มคิดค้นภาพถ่ายจะมองมันว่าเป็นทางในการแสดงออกของธรรมชาติอย่างที่ไม่มียุติมา มาแทรกแซงหรือ "สร้าง" สิ่งที่ภาพแสดงออกมาได้ ภาพที่ปรากฏออกมาภายใต้เทคโนโลยีชนิดนี้เป็นปฏิกิริยาทางเคมีฟิสิกส์ตามธรรมชาติ ดังที่ดาแกร์ได้กล่าวไว้ว่า "ดาร์แกร์ไทป์ไม่ได้เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการวาดภาพธรรมชาติ แต่เป็นกระบวนการทางเคมีฟิสิกส์ที่ทำให้ธรรมชาติมีอำนาจในการผลิตตนเองออกมาซ้ำอีกครั้งหนึ่ง" ในยุคแรกภาพถ่ายจึงเป็นมากกว่าเครื่องมือหรือกลไกบางอย่างของการปฏิบัติอุตสาหกรรมและถูกจัดไว้ให้เป็นพัฒนาการของประวัติศาสตร์ของธรรมชาติมากกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ด้วยกำเนิดแบบนี้ภาพถ่ายจึงเชื่อมโยงไปกับความคิดแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) ที่เชื่อว่าความรู้จะมาจากการเฝ้าดูอย่างไม่แทรกแซง ไม่ได้มาจาก

camera lucida
 ต้นแบบอีกชิ้นหนึ่ง
 ของกล้องถ่ายภาพ
 ที่มาภาพ:
<http://scandinavia2010.files.wordpress.com>

ความคิดเห็นส่วนตัว ภาพถ่ายที่ปรากฏจึงเป็นเสมือนภาพเดียวกับที่ปรากฏบนเลนส์ตาของมนุษย์³⁹

ภาพถ่ายได้กลายเป็นสื่ออีกประเภทหนึ่ง ที่มีหน้าที่และความหมายครอบคลุมออกไปกว้างขวางในหลายวงการ ไม่ว่าจะเป็นวงการศิลปะ การค้า อุตสาหกรรม การบันเทิง สื่อสารมวลชน วิทยาศาสตร์ และการแพทย์ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ค.ศ. 1845 ลีออน ฟูโกต์ (Leon Foucault) นักวิทยาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสได้นำเอาเทคนิคดาร์-แกโรไทป์เข้ามาใช้ในงานของตนเองโดยนำไปถ่ายภาพจากเซลล์ด้วยกล้องจุลทรรศน์ ค.ศ. 1854 วิลเฮล์ม และ ฟรีดริช ลังเกนไฮล์ม (Wilhelm & Friedrich Langenheime) นำเทคนิคนี้ไปใช้ในการถ่ายภาพสุริยุปราคา ค.ศ. 1852 แอนนา แอดกิน (Anna Atkins) นำไปใช้ในการถ่ายภาพตัวอย่างของพันธุ์พืช ในวงการแพทย์มีการนำเทคนิคการถ่ายภาพไปใช้ในการบันทึกภาพผู้ป่วย โดยนายแพทย์ชาวอังกฤษ ฮิวจ์ เวลช์ ไดมอนด์ (Hugh Welch Diamond) ได้นำไปใช้บันทึกภาพผู้ป่วยจิตเวชเพื่อใช้ในการกระบวนการบำบัด แวดวงของการเก็บข้อมูลและการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา ภาพของชนเผ่าหรือชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ก็มีการบันทึกด้วยเทคนิคใหม่ด้วยเช่นกัน เทเรสซอง (E. Thiésson) ช่างภาพชาวฝรั่งเศสได้ทำการบันทึกภาพชาวพื้นเมืองในโมซัมบิกและในบราซิลเอาไว้เมื่อ ราว ค.ศ. 1845 เป็นต้น⁴⁰ ความที่การถ่ายภาพถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบันทึกปรากฏการณ์ วัตถุ หรือเหตุการณ์ต่างๆ ไว้หลากหลายมากมาย ทำให้ภาพเหล่านั้นกลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างไม่ต้องสงสัย แต่ขณะเดียวกันปัญหาความน่าเชื่อถือของภาพก็เริ่มเป็นปัญหามาตั้งแต่นั้นมาเช่นกัน แมรี วอร์เนอร์ มาเรียน (Mary Warner Marien) ที่ศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของภาพถ่าย ได้ตั้งข้อสังเกตต่อกรณีภาพการผ่าตัดโดยการใช้อีเธอร์ (ether) เป็นยาสลบครั้งแรกของโลกซึ่งเผยแพร่ใน ค.ศ. 1847 และมีการผลิตซ้ำ

³⁹ Mary Warner Marien, *Photography: A cultural history*, 2nd ed., p. 23.

⁴⁰ Ibid., pp. 34-39.

และแพร่หลายออกไปเป็นจำนวนมากว่า ในภาพนั้นไม่สามารถจะระบุได้ว่า มีภาพของ วิลเลียม มอร์ตัน ผู้คิดค้นการใช้อีเธอร์อยู่ในภาพหรือไม่ หรือแม้แต่จะระบุว่าภาพที่แพร่หลายกันนั้นเป็นภาพของการผ่าตัดครั้งแรกหรือเป็นการจัดฉากถ่ายภาพก็ยากจะรู้ได้⁴¹ แม้ว่าภาพถ่ายจะเกิดขึ้นมานานร่วมสองศตวรรษและมีภาพที่ถูกบันทึกไว้ผ่านกาลเวลามีจำนวนมากเกินกว่าจะนับได้ทั่วทุกมุมโลกก็ตามที แต่การจะศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ด้วยภาพเหล่านั้นยังมีข้อพิจารณาอยู่มากเช่นกัน

ภาพถ่ายยุคแรกๆ ที่ถูกใช้ในทางการแพทย์ โดยนายแพทย์ฮิวจ์ เวลช์ ไดมอนด์ เขาทำการถ่ายภาพผู้ป่วยจิตเวชที่เขาดูแลอยู่เพื่อการศึกษา ในราว ค.ศ. 1850-1858 (พ.ศ. 2393-2401)
ที่มาภาพ:
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Asylum_patient_by_Hugh_Welch_Diamond_c1850-58.jpg

⁴¹ Ibid., pp. 42-43.

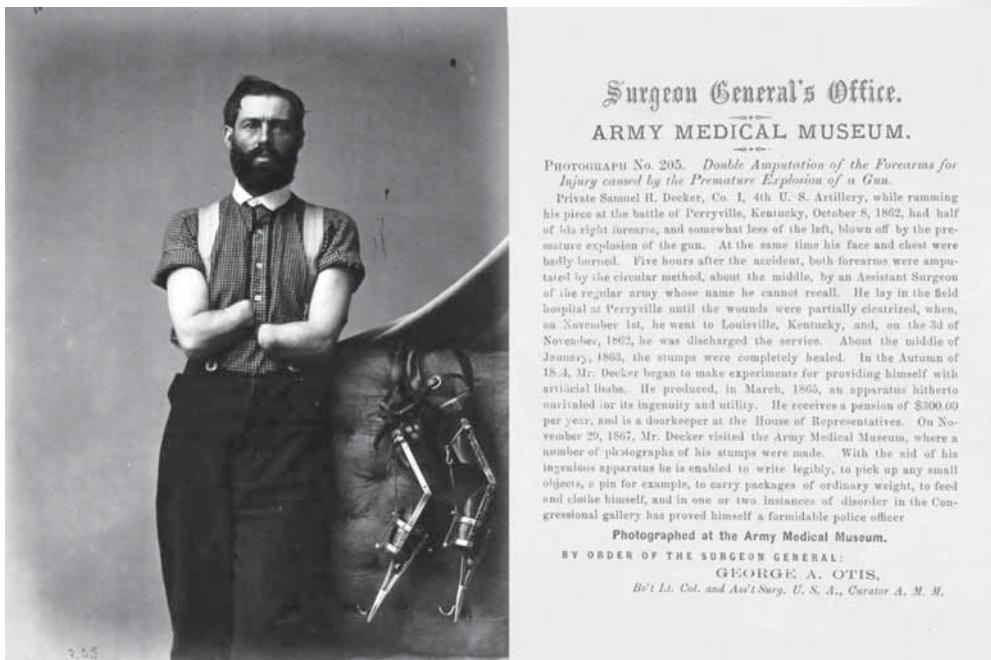
การใช้ภาพในด้านการแพทย์และ
การสาธารณสุขและ
การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์

ภาพด้านการแพทย์ การสาธารณสุข และสุขภาพเป็นประเด็นที่ช่างภาพในยุคเริ่มแรกของการพัฒนาการถ่ายภาพนิยมทำการบันทึกภาพไว้ ช่วงเวลาที่มีการถ่ายภาพทางการแพทย์ถูกใช้มากที่สุดช่วงหนึ่งก็คือในระหว่างสงครามกลางเมืองของสหรัฐอเมริกา (1861-1865) ซึ่งเกิดขึ้นไม่นานนักหลังจากเทคโนโลยีการถ่ายภาพเริ่มแพร่หลาย อาการบาดเจ็บและพิการที่เกิดขึ้นระหว่างสงครามโดยเฉพาะการถูกตัดอวัยวะ ทำให้สังคมอเมริกันส่วนหนึ่งตื่นตัวในการหาทางช่วยเหลือทหารที่พิการให้สามารถดำรงชีวิตได้ดีขึ้น มีความพยายามในการสำรวจภาพถ่ายของทหารผ่านศึกพิการเหล่านี้เพื่อสร้างอวัยวะเทียมที่เหมาะสมและให้ความสะดวกสบายกับผู้ใช้มากขึ้น ในช่วงเวลาใกล้เคียงทางกองทัพสหรัฐได้ทำการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์การแพทย์ของทหาร (Army Medical Museum) ใน ค.ศ. 1866 เพื่อรวบรวมภาพของทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากการรบ⁴² นอกจากนี้ก็มีการใช้ภาพเพื่อการบันทึกพฤติกรรมของคนเพื่อการศึกษาเชิงจิตวิเคราะห์ การบันทึกรูปร่างลักษณะของอวัยวะของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน เป็นต้น ทำให้หลักฐานที่เป็นภาพถ่าย

⁴² Ibid., p. 143.

52 ภาพกับการศึกษาประวัติศาสตร์

ในด้านการแพทย์การสาธารณสุขมีจำนวนมากหากพิจารณาจากเวลาที่ภาพเหล่านั้นถูกผลิตขึ้นมาโดยเฉพาะในโลกตะวันตก ยังไม่ต้องเอ่ยถึงภาพวาดที่ใช้ประกอบกิจการด้านการแพทย์การสาธารณสุขในด้านต่างๆ กระนั้นก็ดีการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์และการสาธารณสุขก็ยิ่งใช้ภาพเป็นหลักฐานในการศึกษาน้อยอยู่มาก

ภาพของทหารที่ได้รับบาดเจ็บจนพิการพร้อมอวัยวะเทียมที่ถูกบันทึกภาพไว้เมื่อ ค.ศ. 1867 (พ.ศ. 2410) โดยพิพิธภัณฑ์การแพทย์ทหารของสหรัฐอเมริกา
ที่มาภาพ: <http://www.medicalheritage.org>

ตัวอย่างงานที่ทำการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์
การสาธารณสุข และสุขภาพ ด้วยการ
ใช้ภาพวาดหรือภาพถ่าย

รอย พอตเตอร์ (Roy Porter) นักประวัติศาสตร์สุขภาพ ซึ่งได้รับการยอมรับมากที่สุดคนหนึ่ง ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการใช้ภาพในการศึกษาประวัติศาสตร์ในทำนองว่า แม้แต่ตัวเองก็ไม่ได้ตระหนักถึงการนำหลักฐานที่เป็นภาพมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์ และเห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านภาพ เป็นเรื่องที่ถูกละเลยเนื่องจากโดยแบบแผนแล้ว เรามักจะบันทึกเรื่องราวต่างๆ ผ่านการเขียน ดังนั้นการจะ “สร้าง” ประวัติศาสตร์ขึ้นมา จึงเป็นความคุ้นเคยของบรรดานักประวัติศาสตร์ ที่จำต้องอาศัยหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งหลายเป็นลำดับต้นๆ นอกจากนี้ในโลกตะวันตกยังมีแนวโน้มที่จะเห็นว่า วัฒนธรรมการเขียนมีความเหนือกว่าวัฒนธรรมภาพ ทำให้ปัญญาชนในโลกตะวันตกให้คุณค่ากับวัฒนธรรมที่ข้องเกี่ยวกับการเขียนมากกว่าวัฒนธรรมภาพ⁴³ ประเด็นนี้คงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การศึกษาภาพที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สุขภาพหรือประวัติศาสตร์การแพทย์นั้น เป็นสิ่งที่กระทำกันน้อยมากในหมู่นักประวัติศาสตร์ในแวดวงการศึกษา

⁴³ Roy Porter, *Bodies politic: disease, death, and doctors in Britain, 1650-1900*, (New York: Cornell University Press, 2001), p.9-10.

แซนเดอร์ แอล. กิลแมน (Sander L. Gilman) เป็นนักประวัติศาสตร์อีกคนหนึ่งที่ยพยายามนำภาพมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์สุขภาพ เขาได้ให้ความเห็นว่า ในการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์ผ่านภาพ หรือการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์ซึ่งใช้ภาพก็ตาม อาจแบ่งออกเป็นพวก “นักเล่นของเก่า” หรือ นัก “ประวัติศาสตร์” พวกนักเล่นของเก่าใช้ภาพเหล่านั้นเป็นภาพประกอบและเป็นประหนึ่งภาพตัวแทนของโลกที่เป็นจริง ขณะที่นักประวัติศาสตร์ใช้ภาพเป็นประหนึ่งเอกสารเพื่อแสดงให้เห็นถึงภาษาภาพที่ภาพเหล่านั้นมีอยู่ในตนเอง หรือใช้ประติมานวิทยาที่สัมพันธ์ไปกับเรื่องสุขภาพและความเจ็บไข้ที่ปรากฏอยู่ตามแผนธรรมเนียมเฉพาะของภาพลักษณะนั้น และใช้ภาพในฐานะวัตถุที่จะนำไปสู่ความพึงฝันทางวัฒนธรรม (cultural fantasies) ว่าด้วยสุขภาพ โรค และร่างกาย ซึ่งกิลแมนเห็นว่า บทบาททั้งหลายที่เอ่ยมานั้นมีการซ้อนทับกันอยู่เนื่องจากสมมุติฐานเกี่ยวกับเรื่องการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์⁴⁴ การใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์การแพทย์ในแบบนี้ไม่ได้แตกต่างไปกับการใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในกรณีอื่นๆ และนักประวัติศาสตร์ที่ทำการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์ในช่วงท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเรื่อยมา มักไม่ใส่ใจที่จะใช้ภาพเป็นหลักฐาน และสิ่งนี้อาจจะแย่ไปกว่านักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมคือ นักประวัติศาสตร์วัฒนธรรมรู้ว่ามีภาพที่เป็นหลักฐานอยู่แต่อาจจะไม่นำมาใช้ ส่วนนักประวัติศาสตร์การแพทย์มีลักษณะของการหลีกเลี่ยงที่จะนำภาพมาใช้ แม้ว่ามันจะแสดงให้เห็นชัดเจนว่าจะช่วยเสริมข้อเสนองานของเขาก็ตาม⁴⁵ กิลแมนเป็นอีกผู้หนึ่งที่พยายามใช้ภาพเป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์และสุขภาพ งานของเขาเรื่อง **Health and Illness: Images of difference** เป็นความพยายามในการจะแสดงให้เห็นว่าภาพของความสวยงามและความน่าเกลียดกลายมาเป็นประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างด้วยภาพเหล่านี้ นำไปสู่การแยกแยะ

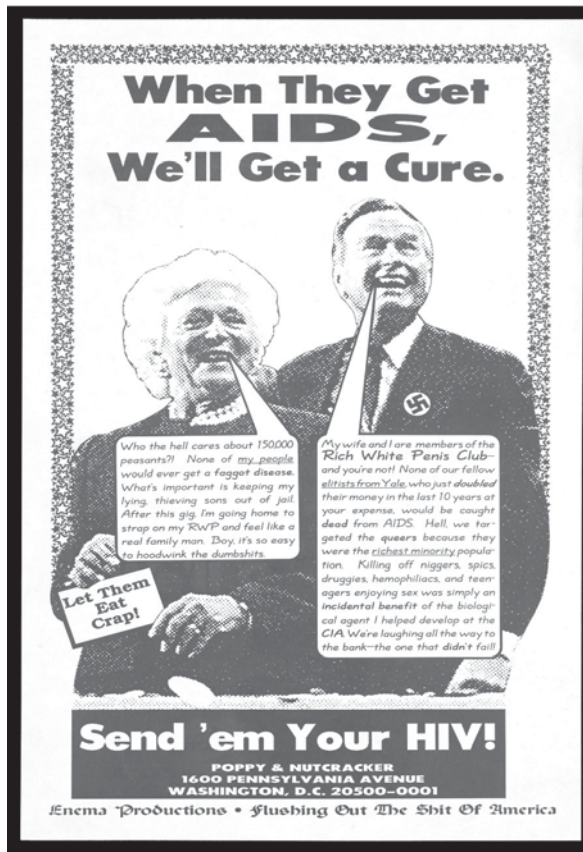
⁴⁴ Sander L. Gilman. *Health and illness: images of difference*, (London: Reaktion Books, 1995), p.11.

⁴⁵ Ibid.

ระหว่างสุขภาพดีกับความเจ็บไข้ได้ป่วย เขาพยายามชี้ให้เห็นว่า
 ความมีสุขภาพดีถูกแทนค่าด้วยภาพที่สวยงามและความเจ็บป่วย
 ถูกแทนค่าด้วยภาพที่น่าเกลียด

ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับภาพสะท้อนของทัศนคติต่อสุขภาพผ่านโปสเตอร์
 วรรณคดีของ โรเจอร์ คูเตอร์ (Roger Cooter) และ คลอดียา สไตน์
 (Claudia Stein) ซึ่งได้ร่วมกันเขียนบทความ เรื่อง “Coming into
 focus: Posters, power, and visual culture in the history of
 medicine” เพื่อทำการศึกษว่า ทำไมในระหว่างช่วงทศวรรษที่
 1980 และ 1990 โปสเตอร์วรรณคดีด้านสุขภาพ ได้กลายมาเป็นที่
 สนใจของแวดวงวิชาการของชาวอเมริกัน โดยเสนอว่า เรื่องนี้เป็น

โปสเตอร์วรรณคดี
 ของผู้ติดเชื่อ HIV
 ในสหรัฐอเมริกา
 ที่กองทุนเวลคัม
 (Wellcome Trust)
 ซึ่งเป็นหน่วยงาน
 สนับสนุนและส่งเสริม
 การศึกษาด้าน
 ประวัติศาสตร์การแพทย์
 ได้เก็บรักษาไว้ และ
 กลายมาเป็นหลักฐาน
 ทางประวัติศาสตร์ให้
 นักวิชาการได้ค้นคว้า
 ที่มาภาพ: [http://well-
 comeimages.org](http://wellcomeimages.org)

ที่ซับซ้อนมากกว่าจะมีข้อสรุปแบบง่าย ๆ โดยข้อเท็จจริงแล้ว โปสเตอร์ส่วนใหญ่ผลิตขึ้นในช่วงการระบาดของโรค “เอดส์” การศึกษาชิ้นนี้ยังชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของชีวิตชาวอเมริกันในด้านสังคมและการเมืองรวมถึงเรื่องกฎหมายด้วย การศึกษาโปสเตอร์ในงานชิ้นนี้ เน้นเป็นพิเศษในประเด็นเรื่องของร่างกายมนุษย์ และการขยายตัวของการรับรู้ผ่านสายตาในทุกมิติของชีวิต⁴⁶

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แหล่งเก็บเอกสารข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีขนาดใหญ่คงไม่พ้นประเทศเจ้าอาณานิคมต่างๆ เมื่อประเทศเหล่านั้นเข้ามายึดครองดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ ในดินแดนที่ยึดไว้เพื่อประโยชน์ของการปกครอง จนพัฒนากลายมาเป็นแหล่งเก็บเอกสารจดหมายเหตุทางประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นของอังกฤษ ฝรั่งเศส และ เนเธอร์แลนด์ (หรือ ดัทช์ ในสมัยโบราณ)

หากจะกล่าวไปก็ต้องนับว่าการแพทย์แบบตะวันตกสมัยใหม่ถูกนำเข้ามาโดยเจ้าอาณานิคมที่มายึดครองนั่นเอง จะทำความเข้าใจประวัติศาสตร์พัฒนาการของการแพทย์ตะวันตกบนผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แหล่งเก็บเอกสารจดหมายเหตุของประเทศเจ้าอาณานิคมจึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง หลักฐานที่เป็นภาพก็มีจำนวนไม่น้อย ในส่วนของเนเธอร์แลนด์ซึ่งปกครองดินแดนที่เป็นประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน ก็มีการเก็บภาพไว้จำนวนมากเช่นกัน ตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์ของอินโดนีเซียในอดีต มีงานศึกษาของ ยีน เกลแมน เทย์เลอร์ (Jean Gelman Taylor) เรื่อง “Bathing and Hygiene Histories from the KITLV

⁴⁶ Roger Cooter and Claudia Stein, “Coming into focus: Poster, power, and visual culture in the history of medicine,” *Medizinhistorisches Journal* 42, (2007): 180-209.

Images Archive”⁴⁷ โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดในการอาบน้ำและรักษาความสะอาดร่างกาย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ชาวต่างชาตินำเข้ามาในดินแดนที่เป็นอินโดนีเซียในปัจจุบัน

เทย์เลอร์ได้เลือกใช้เอกสารในช่วงตั้งแต่ ค.ศ. 1850 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่เทคโนโลยีการถ่ายภาพเริ่มแพร่หลาย ทำให้มีภาพถ่ายถูกเก็บไว้ที่คลังเอกสารจดหมายเหตุของเนเธอร์แลนด์จำนวนมาก เทย์เลอร์ทำการศึกษาภาพถ่ายที่แสดงให้เห็นวัฒนธรรมในการอาบน้ำหรือทำความสะอาดร่างกายที่แตกต่างกันระหว่างชาวพื้นเมืองที่นิยมทำกิจกรรมเกี่ยวกับการทำความสะอาดร่างกายในที่สาธารณะ ตรงกันข้ามกับชาวตะวันตกที่มีธรรมเนียมการชำระล้างทำความสะอาดร่างกายในที่ลับตา

เทย์เลอร์ใช้หลักฐานภาพถ่ายแสดงให้เห็นลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างการอาบน้ำของชาวยุโรปในดินแดนอาณานิคม สถานที่อาบน้ำเพื่อการผ่อนคลายและพื้นที่การอาบน้ำชำระร่างกายก่อนเข้าทำพิธีในมัสยิดของบรรดาสมาชิกราชวงศ์ท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่าบรรดาชนชั้นกลางชาวพื้นเมืองในเวลานั้น ไม่ได้ออกไปอาบน้ำในที่สาธารณะเหมือนกับชาวบ้านทั่วไป สะท้อนให้เห็นการรับอารยธรรมจากชาวตะวันตกมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น⁴⁸ งานศึกษาที่ยกขึ้นมากล่าวในที่นี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีเป็นจำนวนน้อย แต่งานเหล่านี้ก็จะเผยให้เราเห็นแนวทางหรือประเด็นที่จะใช้การใช้ภาพเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้อยู่มากก็น้อยในส่วนของประเทศไทยแม้ว่าจะมีการถ่ายภาพมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา และภาพเก่าจำนวนหนึ่งถูกเก็บรักษาไว้

⁴⁷ Taylor, Jean Gelman. “Bathing and Hygiene: Histories from the KITLV Images Archive.” In *Cleanliness and Culture: Indonesian Histories*, Van Dijk, Kees, and Jean Gelman Taylor. ed. (Leiden: KITLV Press, 2011). pp. 41–60.

⁴⁸ Ibid., p. 50.

ภาพถ่ายวิถีการอาบน้ำและใช้น้ำเพื่อการชำระล้างร่างกายของชาวตัมบะและชาวชวาในยุคที่ดัตช์ ยึดครองอยู่
ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19- ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่คลังเอกสารจดหมายเหตุของเนเธอร์แลนด์ที่เก็บ
รักษาไว้

ที่มาภาพ: Taylor, Jean Gelman. "Bathing and Hygiene: Histories from the KITLV Images Archive."
In Cleanliness and Culture: Indonesian Histories, Van Dijk, Kees, and Jean Gelman Taylor. ed.
(Leiden: KITLV Press, 2011). pp. 48-49.

ในหोजดหมายเหตุแห่งชาติมาจนปัจจุบัน หากในช่วงเวลาที่ผ่านมายังไม่มีการสำรวจหรือวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์ทางการแพทย์หรือการสาธารณสุขจากภาพเก่าเหล่านี้มากนัก

ในปัจจุบันทางหोजดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย ได้เก็บรักษาดูแลภาพถ่ายเก่าของการทำงานด้านการแพทย์และการสาธารณสุข ซึ่งเป็นการบันทึกการทำงานของบุคลากรของกระทรวงสาธารณสุขไว้โดยกองสุขศึกษาอันเป็นหน่วยงานผลิตสื่อโสตทัศนศึกษาของกระทรวงสาธารณสุข แม้ภาพถ่ายที่เก็บไว้จะมีการสูญหายและเสียหายไปจำนวนหนึ่ง แต่ก็ยังหลงเหลือให้เก็บรักษาไว้ได้ตั้งแต่ราว พ.ศ. 2496-2549 ทั้งในรูปแบบของฟิล์มถ่ายภาพและภาพ คิดเป็นจำนวนภาพก็นับได้แสนกว่าภาพก่อนจะเปลี่ยนมาเป็นยุคของภาพถ่ายดิจิทัล ภาพเก่าเหล่านี้จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในการศึกษาค้นคว้าเรื่องประวัติศาสตร์สุขภาพของไทยในแง่มุมต่างๆ ดังได้กล่าวมาข้างต้น (ดูตัวอย่างภาพเก่าที่ทางหोजดหมายเหตุและพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทยเก็บรักษาไว้ได้จากภาคผนวก)

ภาพถ่ายวิถีการอาบน้ำและใช้น้ำเพื่อการชำระล้างร่างกายของชาวตัมบะและชาวชวาในยุคที่ดัชชียึดครองอยู่
ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19- ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่คลังเอกสารจดหมายเหตุของเนเธอร์แลนด์ที่เก็บ
รักษาไว้

ที่มาภาพ: Taylor, Jean Gelman. "Bathing and Hygiene: Histories from the KITLV Images Archive."
In *Cleanliness and Culture: Indonesian Histories*, Van Dijk, Kees, and Jean Gelman Taylor, ed.
(Leiden: KITLV Press, 2011). pp. 48-49.

ปัญหาของการใช้ภาพถ่ายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยนักประวัติศาสตร์

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า แม้การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านภาพวาดหรือภาพถ่ายจะมีความเป็นมายาวนาน หากแต่ตัว “ภาพ” เองก็ยังไม่ได้รับการพิจารณาให้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากเท่ากับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นที่นักประวัติศาสตร์คุ้นเคย

อันดรู คิโอรัน (Andru Chiorean) นักประวัติศาสตร์ชาวโรมาเนีย เห็นว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านภาพ มักเป็นการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันผู้ที่ทำการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ในประเด็นอื่นๆ ก็นำไปใช้ด้วยเช่นกัน พร้อมกันนั้นการขยายแนวทางการศึกษาจากประวัติศาสตร์ศิลปะมาสู่การเน้นไปที่การศึกษาความหมายของภาพเอง ซึ่งบางครั้งนำไปสู่การเห็นแย้งต่อการประเมินเพียงคุณค่าในด้านสุนทรียะของภาพแต่ด้านเดียวที่อย่างที่เป็มาแต่เดิม หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า วิธีการนี้ทำให้นักประวัติศาสตร์สนใจการแสดงออกในภาพมากเกินไปกว่ามองแต่ด้านของสุนทรียศาสตร์อย่างเดียว⁴⁹

⁴⁹ Andru chiorean, “Photography and the historical study possible interpretations,” Revista Arhivelor 85, 2 (Dec 2008): 242-243.

คีโอรัน จึงได้เสนอแนวทางในการทำความเข้าใจภาพถ่ายไว้ว่ามีหลักอยู่ 3 ประการที่พึงพิจารณา⁵⁰ ที่เก็บความมาอธิบายได้ดังนี้คือ

1. การทำความเข้าใจว่า เรื่องราวใดๆ ที่ถูกถ่ายทอดผ่านมุมกล้องออกมาเป็นภาพและถูกบันทึกเป็นภาพ มันมีความเป็นของสองสิ่งในตัวเอง โดยเรามักจะคาดคิดไปโดยสามัญสำนึกว่า ภาพไม่มีทางโกหกและจะถ่ายทอดความจริงที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ เรื่องนี้ทำให้เราแยกไม่ออกระหว่างเรื่องราวที่แสดงในภาพ กับ ตัวภาพเอง ซึ่งโดยข้อเท็จจริงเป็นสิ่งที่แยกกันอยู่ ตัวอย่างเช่น มีภาพถ่ายเก่าในหอจดหมายเหตุแห่งชาติของไทยภาพหนึ่ง ถ่ายภาพการทำคลอดโดยหมอดำแยของคนในสมัยช่วงรัชกาลที่ 6-7 มีการจัดฉากถ่ายภาพเป็นสถานการณ์การคลอดอย่างสมจริง แต่เหตุการณ์ในภาพกลับไม่ใช่การทำคลอดจริง แม้แต่เด็กทารกที่อยู่ในภาพก็เป็นเพียงตุ๊กตาที่นำมาเข้าฉาก มันจึงเป็นภาพที่ “แสดง” การทำคลอดบุตรของชาวไทยแบบดั้งเดิม แต่ไม่ใช่ “ภาพการคลอดบุตรของชาวไทยแบบดั้งเดิม” เป็นต้น

2. การทำความเข้าใจว่า รายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในภาพนั้นมีที่มาที่ไปจากหลายปัจจัย โดยเฉพาะเมื่อมองจากมุมมองของช่างภาพเอง เช่น การเลือกมุมมองที่จะถ่ายภาพ เขาอาจจะอยาก “เล่น” กับภาพ เพื่อให้ได้เรื่องราวที่ต้องการ หรือเขาอาจจะเลือกถ่ายทอดในสิ่งที่เขาเห็นว่า มันเกี่ยวกับเรื่องราวที่เขาจะเล่าด้วยภาพ ภาพถ่ายภาพหนึ่งๆ ในด้านหนึ่งจึงเป็นเรื่องราวที่ถูกตัดแบ่งออกมาจากร่างรวมทั้งหมด และภาพนั้นยังแฝงไว้ด้วยสัญลักษณ์อันมีความสำคัญต่อภาพรวมของเรื่องที่จะเล่า ดังนั้นในส่วนของผู้ดูภาพคงยากที่จะทำไปอะไรได้มากไปกว่าการยอมรับ “ความเป็นจริง” ที่ภาพเหล่านั้นได้สร้างขึ้นมา

⁵⁰ Ibid., p.256.

3. การทำความเข้าใจว่า กรอบของภาพเป็นตัวกำหนดเนื้อหาของภาพ เช่น การถ่ายภาพกลุ่มคนที่ออกไปเที่ยวด้วยกัน หากช่างภาพเลือกถ่ายหรือเลือกที่วางกรอบภาพตัดเอาคู่ของคนในภาพหมู่ออกมาเป็นอีกภาพหนึ่ง ส่อนัยว่าสองคนในภาพนั้นมีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษ แม้ว่าในความเป็นจริงสองคนนี้อาจจะไม่ได้มีความสัมพันธ์ใดๆ กัน มาก่อนเลยก็ได้ กระบวนการถ่ายภาพจึงเป็นกระบวนการของการ “เลือกสรร” การให้ความหมายตั้งแต่เริ่ม ก่อนจะออกมาเป็นภาพอันเป็นผลผลิตสุดท้ายของการเลือกนั้น

คีโอรันยังให้ข้อพิจารณาเพิ่มเติมอีก 2 ประการ ในการทำความเข้าใจภาพถ่าย คือปัจจัยเรื่องเวลา เนื่องจากภาพถ่ายนั้นมีเงื่อนไขของเวลากำกับอยู่ ภาพที่ถูกถ่ายนั้นจำนวนมากเกิดจากการจับภาพของชั่วขณะหนึ่งๆ เอาไว้เท่านั้น ในแง่นี้ภาพจึงเป็นเพียงชั่วขณะของเวลาที่ดำเนินไป และปัจจัยเรื่องมุมมองที่ช่างภาพชอบ เนื่องจากช่างภาพมักจะถ่ายภาพด้วยมุมมองหรือมุมมองที่เขาชอบ ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า วัตถุชิ้นหนึ่งๆ เมื่อถูกถ่ายภาพจากมุมมองที่แตกต่างกัน ย่อมปรากฏเป็นภาพที่ต่างกันไปด้วย คีโอรันเห็นว่า การวิเคราะห์ภาพถ่ายโดยการคำนึงถึงหลักต่างๆ ดังที่ยกมา ทำให้การทำความเข้าใจในเนื้อหาของภาพถ่ายและอาจรวมไปถึงการตีความภาพถ่ายจึงเป็นประเด็นปัญหาที่ต้องนำมาพิจารณาอย่างใคร่ครวญ ก่อนจะนำภาพนั้นมาใช้เป็นหลักฐานในการตีความประวัติศาสตร์⁵¹

⁵¹ Ibid.

บรรณานุกรม

- Barthes, R. **Mythologies**. Translated by Annette Lavers. New York: The Noonday Press, 1991.
- Burke, P. **Eyewitnessing: The Use of Images as Historical Evidence**. London: Reaktion, 2001.
- Chiorean, A. Photography and the historical study possible interpretations. **Revista Arhivelor** 85, 2 (Dec 2008): 242-256.
- Cooter R., and S. Claudia. "Coming into focus: Poster, power, and visual culture in the history of medicine," **Medizinhistorisches Journal** 42, (2007): 180-209.
- Freud, S. **Leonardo Da Vinci: A psychosexual study of an infantile Reminiscence**. Translated by A.A. Brill. New York: Moffat, Yard & company, 1916.
- _____. **The Interpretation of dreams**. Translated by James Strachey. New York: Basic Books, 2010.
- Geertz, C. **Local Knowledge**. New York: Basic Book, 1983.
- Gilman. S. L. **Health and illness: images of difference**. London: Reaktion Books, 1995.
- Haskell, F. **History and Its Images: Art and the Interpretation of the Past**. New Haven: Yale University Press, 1993.
- Marien, M. W. **Photography: A cultural history**. 2nded. London: Laurence King Publishing, 2006.
- Nauert, C. G. **Historical Dictionary of the Renaissance Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras, No. 12**. Oxford: Scarecrow Press, 2004.

- Panofsky, E. **Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance**. Colorado: Westview Press, 1972.
- Porter, R. **Bodies politic: disease, death, and doctors in Britain, 1650-1900**. New York: Cornell University Press, 2001.
- Price, D., and Wells, L. Thinking about photography: debates, historically and now. In Wells, L. (ed.) **Photography A critical introduction**. 4thed., pp.11-64. New York: Rutledge, 2009.
- Taylor, J., G. "Bathing and Hygiene: Histories from the KITLV Images Archive." In **Cleanliness and Culture: Indonesian Histories**, Van Dijk, Kees, and Jean Gelman Taylor. (ed.) Leiden: KITLV Press, 2011.

ឆ្លើយតបសំណួរ

- Chalquist, Craig. **A Glossary of Freudian Terms**. [Online] (n.d.) Available from: <http://www.terrapsych.com/freud.html> [2013, December 1].
- Warburg Institute**. [Online] (n.d.) Available from: <http://warburg.sas.ac.uk/home/about-the-institute/description/> [2013, December 5].

ภาคผนวก

ตัวอย่างภาพเก่าสาธารณสุข
ที่เก็บรักษาไว้ในหอดจดหมายเหตุ
และพิพิธภัณฑ์สุขภาพไทย

